

САРАКАЧАНИ.¹⁾

Данац Carsten Høeg проборао је г. 1922. два месеца у саракачанским колибама у округу Загори у Епиру, да проучи говор грчког номадског племена, које је познато под именом *Саракачани*, како се и сами називају. Код нас и у Бугарској познати су под именом *Каракачани*. Мада се они национално сматрају Грцима, Грци их зову Власима (Βλάχοι) и њих и Аромуне. Своје тадашње студије проверио је аутор на лицу места још једном г. 1924. Није му било могуће да потање и дуже времена проучава говор оних Саракачана, што номадизирају по Тесалији, у Јужној Србији и по Тракији. Оно што зна о језику и етнографији ових других Саракачана, само је сумарно и своди се на то, да је новојелински говор свих Саракачана у главном исти и да показује незнатна одступања само у детаљима.

I.

Прву свеску свога дела о Саракачанима Хег је поделио на два дела. У првом (стр. 3.—94.) даје етнографске белешке, које су, како и сам писац у предговору каже, више путничка сумарна опажања, неголи темељне етнографске студије. У другом (стр. 97.—301.) износи детаљну анализу саракачанског говора и покушава да на основу ове анализе реши два једнако важна питања: 1. о положају њиховог говора међу грчким диалектима и 2. о постанку ових грчких Влаха.

У овоме приказу ја ћу се као новајлија у новојелинској лингвистици осврнути, у првом поглављу, само на опште балканске појаве у њихову говору, које писац није истакао, и даћу уз пут поред поређења са Аромунима и примедбе на нека ауторовог извођења, која ме не задовољавају, поред свега што његов рад високо ценим као веома савесну и корисну студију. У другом ћу пак поглављу детаљније упоредити саракачански вокабулар са цинцарским на основу Деламетријева цинцарског речника, који ми је једини приступачан, сем етимолошког речника Ђорђа Паску, професора у Јашу.

Саракачани су номади као и Аромунџи. У својим кретањима држе се великих цеста, као на пр. оне од Превезе за Јањину. Аутор истом у IV. поглављу даје нешто потањих података о томе, где зимују и где летују. Најпре нам детаљно описује градњу њихових привремених колиба (*kaltvja*²⁾ = *kunak'a*), које су од сламе и плетера. Терминологија је овде делом румунска. Тако зову онај сламни затвор на врху колибе, који стрши напоље, рум. речи *kačula* (стр. 188.). Колци, који држе кров, зову се такођер рум. речи *furk'is*. У колиби се налази врбов плетер *krivdtia*, реч непозната у Тесалији, а одговара нашој *кревети*. Та справа служи за то, да се на њу меће *angá*³⁾ (грчка реч = посуђе).

¹⁾ Поводом књиге *Les Saracatsans. Une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique, précédée d'une notice ethnographique*. Теза, коју је предложио Carsten Høeg, некадашњи члан „Ecole française d'Athènes“ философском факултету универзитета у Кјенхавну. Paris-Copenhague, 1925, р. XX + 312 са бројним сликама. Друга свеска изишла је г. 1926, р. 212. О њој је реч у поглављу II. она садржи приповетке и песме, технички вокабулар и Index verborum.

²⁾ Ову грчку реч познају и Аромунџи за исту ознаку (упор. Caridan, *Români nomazi*, стр. 167.).

³⁾ Како у штампарији нема фонетског знака за назал у *φεγγάρι*, морам да транскрибујем Хегово писање са *n*.

Интересантно је, да скуп оваких колиба зову грчки сељаци у Загори словенским називом *stāni* s. f., док сами Саракачани као и Аромуну у Грамосу и Фрашери (упор. Capidan, *Români nomazi*, p. 111) познају ову реч само у оном значењу, за које други Аромуну имају реч *cășeara* = место, где се прави сир, где су овце и где је бач, дакле за *бачило*, које може бити 3—4 сата удаљено од самих колиба. *Stani*, дакле, значи сталноседоцима Грцима пастирско насеље. Ваља одмах установити, да саракачанску спецификацију ове речи познају сем горепомених Аромуна и Дакорумуни,¹⁾ а ваља истакнути и то, да је ова реч у арумунском, дакорумунском и у саракачанском говору женскога рода, док је њен словенски оригинал мушкога рода.²⁾ Над читавим насељем *stani* заповеда *čélingas* (слов. реч = *челник*) који је обично најбогатији и највећи поседник оваца као и код Аромуна (упор. Capidan, o. c., стр. 38.), где се исти словенски назив употребљава.

Поред пастирског занимања, неки су Саракачани као и Аромуну (упор. Capidan, l. c. стр. 134. сл.) кирајџије = *k'iratsis* = *ἀγρωγιάτης* код Грка (= *γυῖδт* код Аромуна у Битољу).

Они живе од пастирства, али не тргују сиром, него за ову сврху учини челник с трговцем уговор. Трговац шаље у *stani* бача, који се и овде зове *bátsos* као и код македонских Словена, док Аромуну имају за ту службу само лат. реч *cășar* (упор. Capidan, l. c. p. 67.). Највише њихових бача потиче из Сираку и по свој су прилици арумунског порекла. Бач прави сир, јогурт и т. д. Он оставља *stani* средином августа. Близу бачеве колибе стоји ограда названа општом балканском речи *strunga*, где се музу овце. У огради, која се зове *mandri* (ова се реч налази не само посвуда на Балкану него и на Апенинском Полуострву), стрижу се овце, одвајају се овце музнице и јаловице. Иста се ограда зове и *galarjó* или *galaromandri*. Само се у њој стрижу оне овце које се музу. Склониште оваца за летње сунчане жеге зове се *stálus*, реч непозната Арумунима. *Grék'i* се зове ограда, у којој ноћивају овце. За ову сврху може служити и *mandri*. Зими се стрижу овце само делимично, т. ј. само задњи део (*κωλοκοῦρευμα*). Главно се стрижење обавља у мају и јуну. Бич (прамичак) вуне зове се *φούτα*.

Трачки и македонски Саракачани имају само црне овце. Ово је разлог, да се они овде зову *Каракачани*. И код епирских су Саракачана црне овце нешто посебно. Оне се посебно стригу. Цене се ради тога, што не оболе, ако једу биљку *ἀγρία κολοκύνθα* (= *citrouilles sauvage*). Зато црне овце (= *λαγιάρνι*) фигурирају много и у народним грчким песмама. Овде ваља опазити румунску реч *laii* „црн“, која је далеко раширена по Балкану и међу северним Словенима.

Стадо од сто оваца чува *čubánuș*, турска реч као и код нас. На челу стада иде јарац, *gzet* или *gset* (= *γκιουσέμ* или *γχεσέμ*) назван (I, p. 17, 124, II, p. 118, 163). Овај на први поглед веома чудни назив изгледа ми да стоји у вези са *ушч* код македонских Срба = *gáč* код Аромуна (упор. *Гласник ск. н. др.*, књ. II, p. 307. и Барићев *Архив*, II, p. 134. сл.) Само не знам, одакле је наставак.

Док овце могу да стригу и музу само мушкарци, дозвољено је и женама обављати овај посао код коза.

Коње чува само стари пастир. За њих стоји близу колиба ограда названа *ἀλογοβουράς*.

Саракачани једу млеко, продукте од тога и кукурузни хлеб. Кад и кад приправе и *λαγανόπιτες*, врсту омлета од кукурузна брашна, млека и различита биља. Неке породице гаје и кокоши. Месо једу само на дан светковина и

¹⁾ Упор. Giuglea, *Cuvinte și lucruri. Dacoromania* II, стр. 359.

²⁾ Ја сам покушао протумачити ову промену рода у *Slavia*, IV, стр. 132. О новијим рум. покушајима, да се побије словенски извор ове речи, упор. Барићев *Архив за арб. сѣл. језик и етн.*, II, 338, бел. 60.

свадби. Тада се пече на ражњу јагње (*αρνισουφλί*) и у козјим се меховима доноси црвеника вино.

Жене пред у вуну. Средином августа постављају на средину колибе тка- лачке станове (кросна). Старије ткају и везу, док се девојке баве шивањем. Сва се одећа прави у *stani*, тек се кошуље (= *πουκάμισο*) купују. На кошуљу дође купљена кратка јака црне или плаве боје од плетене вуне и широких рукава. Сви се остали штофови праве у *stani*. Једино да добију облик, који се жели, шаљу се у ваљавицу (*nirutruviá*), где их машина (*μαντάκια*) глача. Од њих се прави *κατασάρκι*¹⁾ (*gilet*, реч се чује и код Аромуна, *Capidan*, о. с. 165.) и гаће, које су врло уске, тако да једва ноге у њих уђу (*σώβραχο*).

Одећа Саракачани, као ни Срби Македонци, никада не скидају. Панталоне (*μπουρουσάνα*) су нешто шире од гаћа. На ногама су или опанци (*τσαρούχια*, реч, коју и Аромуни употребљавају, упор. *Capidan*, о. с. стр. 80. сл.). Ова врста опанака урешена је код младих људи чупицом, која се зове *φούντα* (= *pači* код Аромуна). Чарапе (*τσουράπια*) носе само богатији. Главу покривају капом само приликом свечаности. Пастири носе велику црну кабаницу са капуцом од коз- лине (*κάπλη*). Кад им је вруће, метну је на рамена. Замотају се њоме зими, кад седе и кад спавају. Мушкарци носе појас (*σελάχι* = *sileache* код Аромуна, турцизам) и штап назван *kl'itsa*²⁾ који је истога облика као и код Аромуна. На врху има држак у облику слова S, а служи им за хватање оваца. Кад су светковине, онда замењују панталоне фустанелом.

Женска се одећа састоји од *φανελλά* (*corsage de dessous*, реч се налази и код Аромуна), од које се виде само рукави, *ποδιά* (*corsage de dessous*), *καππα* (мали капут с рукавима), *φουστάνи* (врло широки „*jupon*“ = аром. *fustanea*) и од кожног појаса. Онај део од *φουστάνи*, који је између појаса и „*corsage*“ зове се *τραχηλιά*. Рукави од фанеле и доњи део од *φουστάνи* су везени у белим гео- метријским облицима. Жене не носе чарапа, него неку врсту омота, који им покрива доњи део подколенице. Само стопало остаје им босо. Попут мушка- раца носе и оне *τσαρούχια*. Главу им покрива црни рупчић (*μαντήλια*). Девојке се ресе сребрним брошевима (*θηλικάρια* или *τσαπράκια* = *čuprecă* или *čuprak'e* код Аромунки, *Capidan*, о. с. 85) и сребрним ланцима (*αλύσια*).

Након Светског Рата постао је номадски пастирски живот Саракачана готово неодржив; с тога они већ сада настоје, да постану опет сталноседеоци. Силе их на то и жене. Исту сам појаву опазио и код Аромуна, који су лето- вали године 1926. у Прилепцу. Сељаци их никако не воле. *Βλάχος* је Грцима увреда. Аналогија за ову појаву има и у западним странама наше државе.

Власти грчке као и грчки сељаци оптужују их с хајдучије и сакривања; а и они сами готово више воле лопове неголи власти. Разлог за ову појаву ваља за цело тражити у алкавости грчких и пријашњих надлештава, која их не могу заштитити.

Жене далеко више раде него ли мушкарци, баш као и у Црној Гори и у Арнаутлуку.

Свиране у опште зову аромунском речи *flojéra* као и ми (= *фрула*). Има их различитих врста. Најобичније су *dzirádi*, *dzamára* и *булбул*, које све по- стоје и код македонских Словена под другим називима.

Славе св. Илију, св. Петку и Велику Госпођу.

Женидбу одређује отац. Жене се само међу собом и без мираза. Након што су оцеви одредили женидбу своје деце, полазе у *сџани* заручнице. Свадба се врши увек недељом а слави се у *сџани* заручникову. Сви становници јед- нога *stani* суделују на свадби, а позивају се још и рођаци, пријатељи и други. Смоква служи за позивницу на свадбу. У четвртак пре венчања приправи се

¹⁾ Код Аромуна мушкараца и жена има и једноставно *sar(i)čă*, упор. *Capidan*, о. с., 82. 85.

²⁾ Исто овакав штап имају и Аромуни, који једино Власи из Фрашери зову једнако као и Саракачани, т. ј. *clăci*, док остали *cărlig* или *cărlibană* (упор. *Capidan*, о. с. стр. 102). Постање ових речи није доста јасно. За саракачанску реч предлаже аутор *αγκυλίτσα* од *αγκύλος* савинут. Само је у том случају нејасно, зашто Фаршериоти кажу *č* место *ц*. Моје се мишљење о тој речи налази ниже.

застава (φλάμπουρος = *flamburā* код Аромуна, упор. Capidan, о. с. 119) с неким церемонијама. Носи је бајрактар (φλαμπουράρις). У суботу скупљају се свадбари, који се забављају до 2 сата по поноћи. У недељу у 6 сати устају сви; брију младожењу без песама као у Епиру. Код Аромуна су веома занимиве баш песме, за ову пригоду које сам забележио у Битољу. Жене га одевају. Након што поп дође у 11 сати, полазе сви по младу. Свадбена се поворка, која се зове ψίμι лат. *obsequium* (македонски Саракачани не знају за ову латинску реч), састоји од 20 особа; одевена у белину јаши на коњу и пушкар из пушака и револвера. На крају поворке јаши поп. Три жене, обично две рођаке младожењине и челникова жена, иду пешке. Кад се приближе колиби младиној и опазе људе где играју, челник изабере петорицу најјачих (συγχαριάτης) да га прате у колибу младину и да буду весници доласка сватова.¹⁾ Кад се сусретну са људима младиним пред њеном колибом, пуцају с обе стране међу ноге коња, како би их поплашили и бацили јахаче из седла.

Овај детаљ ми се чини од велике важности за тумачење неких речи у срп.-хрв. и румунском језику. Нема сумње, да се овим обичајем истиче освајачки, ратнички карактер женидбе. Девојку треба освојити. Ту не сме бити кукавичлука. Већ сам у *Archiv f. sl. Ph.*, XXXVII, 85, 4 истакао, да Румуни зову заручника и заручницу латинском речи *miles* (војник) > *mire, mireasă*. Мегленски Власи му веле *tinir ġoni* „храбри младић“, а јужни Словени само *xrā-bar*. (Ак. Рј. III, 673 и Бернекер, 396). Територију овога последњег назива ваља још установити.

Кад уђу весници у колибу, измене поздраве и дарове, обично рупчиће (мараме), и замоле за дозволу да сватови смеју ући. Након што уђу, пије се *ouzos* и једе шећерлема (слаткиши), игра се и пева с једне и друге стране.

За Саракачане је особито карактеристичан обичај поста, што га заручница мора да чини осам дана пре венчања, како би показала, да јој је жао оставити родитељски дом. На дан венчања не сме ни седети ни говорити. Јести сме тек после венчања. Како од поста изнемогне, мора се наслањати на вреће. Око ње стоје девојке и певају меланхоличке песме. Отац и мајка младожењина долазе у колибу, доносе млади нове *τσαρούχι* и међу јој их на ноге. Поп тада обави црквени ритул за заручење. Након тога се раздвоје, те пошто један младић, чији родитељи још живе, натовари мазгу с две вреће дарова, свадбена поворка опет крене на пут; али у даљини од 200 метара од стана младина заустави се, да сачека њен долазак. Њу изнемоглу од поста прате све жене и девојке њенога *stani*. Да не падне од клонулости, држе је двојица рођака. Певајући песме постављају је на мазгу, да је одведу у *stani* младожењин. Његова мајка води јој мазгу држећи је за узду. Да и сада не падне с ње на земљу, држе је отац младожењин и једна жена.

Из младина се *stani* позива само један младић да прати ову поворку; никако се не позивају отац и мајка њена.

Око осам сати у вече стиже се у младожењин *stani*. Опет иду испред поворке *συγχαριάτες* у *stani* да затражи дозволу уласка, као што је и пре било. Након добивене дозволе улази се. Млада силази и љуби руке свекру и свекрви. Свекар јој даје две чаше вина, у сваку руку по једну, да вином пошкропи под колибе, што она и чини. Кад дође до стражњег зида колибе, проспе по тлу оно што је још од вина остало у чашама. Након ове церемоније доводе јој децу, да им љуби руке.

У посебном се шатору крај колибе весели и пије све до 9 сати у вече, кад ће се да обави венчање. Након што поп обави црквени ритул, понуди га се јелом. Чим он отиде, око 11 сати, држи се вечера, која је без посебног интереса.

Из саракачанског приповедања ваља особиту пажњу обратити на оно што веле о *Lindis* = Ἐλλήνιδες (стр. 53). За њих кажу, да је то била у стара вре-

¹⁾ Овај обичај постоји и код Аромуна, који употребљавају исти грчки израз за најјаче као и Саракачани, само с другим суфиксом: *sihādg'iarī*. Упор. Capidan, о. с. 119.

мена нека раса људи, јача од данашњих, неке посебне врсте дивови, који нису никада били болесни, него би изненада умирали, падајући на земљу, као снопови. Фолклористичких података из Грчке донео је о њима, како наводи аутор, стр. 54., Политис, Μελέται περί τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις I., стр. 52 sqq. и II. стр. 729 sqq. Македонски их Срби познају такођер под именом *Илими*. Вој. С. Радовановић је пре Хега, и уопште први код нас, о њима донео извештаја: у области Тиквеша и Рајца (Српска Краљ. Академија, Насеља и порекло становништва, књ. 17, 1924), код тамошњег српског становништва, забележио је предања, по којима се пресловенски староседеоци зову *Илими*, а остаци од пресловенских староседелаца „*илимска рабоиша*“ (р. 173, 520). Као и код Саракачана, у Тиквешу и Рајцу „о Илимима се памти као о врло крупном, снажном и убојитом народу“ (ор. cit. р. 173), а по њима има и доста имена места, као *Илимица* (р. 172, 433, 513), *Илимов Рид* (р. 280, 285), *Илимска Црква* (р. 173, 177, 448), *Илимско Гробиштије* (р. 442, 466), *Илимско Манасириштије* (р. 511), *Илимско Селиштије* (р. 512).

Тесалски, македонски и трачки Саракачани уза све што говоре истим диалектом, имају различите обичаје, које аутор потање не описује, јер ни македонске ни трачке аутор није видео, па нема директних вести, него из друге руке. Неки епирски Саракачани већ су напустили номадски живот и купили куће у Папинго и у Чепелову. (Радовановић наводи Чебелево крај Јањине, ор. cit. р. 273, 384, 480, одакле у Тиквешу досељеници „Грци“ Симичијовци од почетка 19 века). У Тесалији граде они летње колибе од дрвета. У *Влашким колибама* испод Кајмакчалана, како сам видео, летње су им колибе већ зидане и покривене валовитим лимом. Македонски Саракачани који су махом богати, долазе на иста места и не руше своје летње колибе. Код женидбе они пуцају у зрак и не настоје оборити коњанике на земљу. Код тесалских се девојка проси само два дана пре венчања.

Саракачана има најпре у округу Загори, североисточно од Јањине, где је аутор нашао да их има у 52 *stani* 528 породица и 3.700 душа. На стр. 63 сл. даје и имена села, где се налазе. Затим се налазе на планини Перистер, у округу Цумерка и Аспропотамосу. Некада, чини се, било их је у јужној Арбанији; али одкада настадоше нове границе, нестало их је, јер им ју је тешко прелазити. Исту је појаву констатовао г. Капидан о. с. и код Аромуна. Из Загоре и Цумерке иду на зимовање у равнице око Филиатес-а, Филипиаде, Арте и Превезе. Може их се рачунати у свему на 6.000 душа. Они који летују у епархијама Евританиа и Аграфа, зимују у равницама Валтоса, Етолије и Акарнаније.

У Тесалији летују у окрузима Аспропотамос и Хасиа, у селу Пертули југоисточно од Трикале и у Лузести северозападно од Калабаке. Зимују пак у равници Трикале и Ларисе.

Македонски Саракачани летују око Гревене, Лерина, Костура и Острова, а зимују на Халкидику и у Серезу.

Они, који су у нашој краљевини, летују на Перистеру, и око Битоља. Аутор, како се види, не спомиње Влашке колибе испод Кајмакчалана. Наши Саракачани лако саобраћају са онима у Острову, јер им нису потребни пасоши.

У Тракији је средиште њихово у Родопама, можда око Родоста, Малгаре, Хариуполиса и Ипсале.

Аутор нагађа да их северније има још око Пирота, Сурдулице, Скопља, Лесковца, Прокупља и Крушевца, али и сам вели, да би ове податке требало верифицирати (неодређено, а и иначе скроз нетачно). По писању наших имена види се, да аутор не влада нашим језиком.

Ономе, који се бави балканским Власима у опште, аутор је остао, на жалост, дужан података о томе, да ли се Саракачани крећу истим правцем, којим и Аромунци. У горе споменутим Влашким колибама констативао сам, да су Саракачани заједно са Власима из Фрашери у Арбанији и са онима из Периволи око Јањине. Ваљало би знати, да ли то вреди и за епирске Саракачане. Мешају ли се њихова кретања са влашким или не?

Из других аутора о њима доноси писац ове податке. Heuzei знаде за њих у Акарнанији. Аравандинос вели, да летују у окрузима Загори и Малакаси, а зимују у Теспотији и Амфилохији. Лампридис опет наводи, да летују у округу Царковиста, а зимују близу Милихова. Филипсон је констатовао њихове *stani* код Клиновоса и Патиопулоне. Балдачи их је сусрео код Конице и Василице. Према Иширкову има их у Бугарској 4.690 душа. Вајганд их налази јужно од Доњег Лома близу Белограчика, око Густендила и Самокова, и на планини Чадир-тепе у Родопама.

Из овога се приказа ауторова јасно види, да Саракачана има онде, где има и балканских Влаха; а последњих, како сам већ пригодном рецензије Капиданове књиге рекао, само онде, где је некада било и Словена. Ова чињеница ваља да се и овога пута нагласи.

Сами се зову у синг. *Sarakačānus*, у плур. *-ēi* или *-(i)*. Турци, Аромунци, македонски и трачки Словени знају само за назив *Каракачани*. Већ је горе речено, зашто је тако.¹⁾ Оригиналан је облик према аутору само онај са почетним *с*. У томе може г. Хег да има право, али и не мора. Никако није успео у тумачењу имена, које он изводи од слов. *сиракъ* > рум. *sărac* „сиромах“. И сам констатира, да ова реч не постоји данас у арумунском говору. Али је идентифицира са именом два епирска села *Σαρράκου* (= службено грчки *Σαρράκων*) = арумунски *Sărasi*, позивајући се на Вајганда. Грци познају ово место и у облику *Σερράκου* и *Σαρράκου*. Становници се зову грчки *Σαρρακιώτες* с обичним грчким суфиксом за извођење етника (упор. код нас *Ликоџа* за Личанин). Из постојања овога месног имена аутор закључује, да се је и у арумунском морала некада говорити реч *sărac*, која се данас налази у дакорумунском. Логичка ауторова грешка очигледна је. Одакле он зна, да су месно име и дакорумунски адјектив исте речи? То се има доказати, а не сме се само тврдити. Ни позив на ауторитет Вајгандов није довољан.

Да би протумачио наставак *-чани* у *Саракачани*, аутор чини и другу грешку, идентифицирајући га са оним арумунским *-čani*, што се налази у именима породица *Kostačani* (= породица челника Косте) и *Karacolčani* (= породица челника Кара-Николе), који је пронашао Вајганд, *Aromunen* I, стр. 275. Према томе би *Sarakačani* била арумунска реч (упор. и стр. 188.) и значила би „оне, који станују у *stani* бедних челника“ (*ceux qui habitent les stanis des tsélingas miséreux*). Зашто се онда не зову *Saracučani* или *Sarakčani*?

Овим тумачењем аутор долази у противуречје и са својом главном тезом, која вели, да су ови номади од искона Грци, а не, како веле Џвијић, Јорга и Аромунци, погрчени Аромунци. Теоретски је додуше врло лако могућ случај, да неко племе или народ добије име не по своме језику, него по страном. Упор. *Volcae* (Келти) > *Власи* и име *Хрваџ*, које није словенско; *Бугари* по имену Несловени, Французи по имену Германи, и т. д. Али то ваља доказати, а не тврдити.

Да несрећеност буде још већа, раширује у ноти 1. стр. 70. овај суфикс у *-ačani* и сматра га сложеницом од слов. суфикса *-ač* и лат. *-anus*, у што ја никако не верујем.²⁾ Приметити ваља и то, да је требало доказати или учинити вероватним, да *sărasi* заиста долази као име челничких породица.

Аутор с правом одбацује (стр. 73) Аравандиносово извођење овога имена од имена села *Σαχαρέτσι*, јер се то место зове заправо *Sakaressi* а не *Saka-*

¹⁾ Али могло би бити и то, да је ово права турска сложеница као н. пр. и *Караифлак* = *Каравлашка* или *Карадаг* = *Црна Гора*. То вреди особито онда, ако је доње моје тумачење исправно. У турском има реч *Каракачани* сасвим разумљиво значење: црне избеглице, ваља зато, што су црно одевени. Ако је тако, онда се не ради о томе да је облик са почетним *с* оригиналан, а онај са *к* искварен.

²⁾ Овај је суфикс једноставни словенски *-јанинъ*, који и у старим срп.-хрв. документима долази као име фамилијских насеља. Упор. у Далмацији *Петричане* код Задра, у документима *Petrizane* од задарске породице *Petrizo* (cf. Јиречек, *Romanen*, III, р. 50), *Бужани* од *Буа* (в. *Časopis za slov. jezik*, V, 7). *Николица* је потврђено као влашко име у Тесалији већ у 11. в. Плурал за породицу био је *Nikolčanē*. Одатле је апстрахован *-čani*, који је долазио и на друге основе; али *-čan* може бити и словенски конглативат од два истозначна суфикса *-ъс + јанинъ* > *-čani* као и *Загрејчанин*, *Мишровчанин* и т. д.

retsi; исто тако и Лампридисово мишљење, да долази од имена епирског села *Κατανοχώρια*, јер је у том случају нејасан први део *сара-* или *кара-* и, јер се не види разлог, зашто нема суфикса *-ωτης*.

По мом мишљењу аутор је морао јаче инсистирати на приповедању самих Саракачана, који веле, да су морали бежати пред Алипашом Јањинским из Сираку. Саракачани и Аромуну много приповедају о прогањању што су доживили од њега. То је и мени приповедао параћехаја (=намесник челников) саракачански у поменутих Влашким колибама. Овај податак, за који г. Хег зна, најлакше тумачи само име. Ми не знамо, како је оно старо, јер смо без икаквих података за време, кад је ушло у обичај први пут. Како се турски за избеглицу каже *каџан*, а ова је реч позната у Грчкој, долази и у поменутом имену села *Κατανοχώρια*, Саракачани је очито грчки композитум **Sarakokačani*, „избеглице из Сираку“¹⁾. След је слогова *-koka-* био хаплоглогијом стегнут у *-ka-* као и у нашој речи *закононоша > законоша*.

Што се тиче њихова порекла, постоје само две могућности: или су исконски Грци или су погрчени Аромуну, као што су Копачари заиста Аромуну, који данас више не говоре влашки. Али је траг њихову првобитном језику остао до данас. Тога нема код Саракачана.

Вајганд држи Саракачане Грцима, као што и они сами за себе веле. Они имају додуше неке аромунске изразе за пастирство и сирарство. Аутор има право, што из ових њихових аромунских израза не изводи никаквих етнографских закључака о њихову пореклу јер на пр. и у српско-хрв. диалектима има доста влашких и арнаутских термина за ове гране привреде, па ипак не можемо тврдити, да су они Срби-Хрвати, који употребљавају ове изразе, старином Власи.

Исто тако има аутор право, кад на стр. 78. тражи за доказ њиховог аромунског порекла, да се тачно наведу у њиховом данашњем језику оне фонетске појединости и граматички поступци, који су без сумње аромунског извора. Таквих појава аутор није могао наћи. Томе бих ја додао као објекцију, да је

¹⁾ Г. Капиданова извођења *Dacoromania* IV, р. 928—5 усвајам потпуно. Он вели као и ја, да је *Saracacanus* од имена епирског места *Σιράκων*, а ово да је исто што и слов. *sirak* „сиромах“, и наводи за њ потврде из бугарске топонимике. Једино ваља истаћи разлику што постоји према српским и бугарским именима, као што су *Сираково* (=турски *Ussouz-Keuy*), а та је да овде нема посесивног суфикса *-ов*. Према томе је однос исти као између *Aminciū* (аром.) = *Mešovo* (грчки) у Епиру. Како *Σιράκων* као ни *Aminciū* нема суфикса, мора се узети, да је насеље аромунско. Зато може бити и вероватно, да су Аромуну направили одатле име становника *Sărăcăran* према *Pârlepčan* и *Bitulčan* од *Pârleap* < *Πριλῆψ* и *Bitule* < *(Ο)βιτοῦλε* „породица“, јер би Грци дали заједно свој суфикс *-της* или *-ατης*, а не *-чан*. Невоља је само што нема потврде за прво *и*, па се мора узети да је код Аромуна настала асимилација, упор. дакор. *sărac, sârăcan*, гл. *sărăci, sârăcime, sârăcine, sârăcire*, особито пак *sărăcăcie*, адј. *sărăcăcios*. Имало би се дакако узети да је *Σιράκων* првотно лично име. Ако би се овај грчки облик сматрао као генетив, којему се има допунити *τόπος*, онда би и то говорило у прилог овог назору. — Да су *Sărăcăciān* створили не Словени, него баш Аромуну, то се може видети и одатле што нема палатализације консонанта *κ* у *Σιράκων*, која би се морала појавити, да је *Саракачанин* слов. изведеница са *-јанин* или са сложеним суфиксом *ъѣ + -јанин*. И овим се моментом може оправдати г. Капиданово мишљење. — Све ово дакако још не доказује, да су Саракачани старином Аромуну, јер је могуће ову творевину тумачити и на основу симбиозе, т. ј. на основу заједничког живљења с Аромунима. А то је изван сваке сумње. Зна се опет, да имена путују. Име Хрват неје словенско, а ипак су Хрвати Словени. Исто је то и с именом *Рус*, које заправо припада Германима. Као што име *Saracacanus* није никакав доказ, да су они грцизирани Румуну, исто тако не доказују то ни сви они други моменти, које је г. Капидан навео на стр. 958. То што и Саракачани, који су данас Грци, граде на исти начин своје колибе као аромунски Фаршери, не доказује никако, да су они постањем Румуну. Из тога што наши Далматинци граде куће по истом типу као и Талијани, не следи, да су и они Талијани. Архитектурни типови путују од народа до народа као и сви други продукти културе и цивилизације. Нити идентичност економске организације не доказује ништа у етнографском погледу, јер знамо да су се и Арнаути бавили номадским пастирством. Исто вреди и за идентитет у ношњи и у обичајима. Хрвати имају германски обичај кићења бора за Божић, па ипак су Словени. Ми носимо данас француско (западно) одело, које продире и у масе народа, потискујући све више народну ношњу, па ипак нисмо ни Французи, ни западњаци. У овим питањима може да буде главни аргуменат само лингвистичка анализа, а та, како је показао г. Хег, никако не говори за румунско порекло Саракачана. Све остало може у даним моментима, т. ј. кад имаде и лингвистичких доказа, служити као индиције. Логична грешка је г. Капидана, што узима индиције за готов доказ.

доиста могуће наћи неке фонетске појединости у њихову говору, за које би се могло рећи, да су аромунске провениенције. То је на пр. губитак гласа *v* међу вокалима у грчкој речи *próta, pratina* „овце“ <прѳата. Аутор је сам на стр. 294 метнуо ову појаву међу главне карактеристике саракачанскога говора. Ова појава одговара потпуно рум. *cot* < *cubitu, nour, nor* < *nubilu*. Надаље прелаз наглашенога *e* у *ă* (стр. 158 сл. § 1), ако после њега слеђују тамни вокали, налази веома на опште рум. прелаз од *é* > *ea, e*, ако слеђују *a* или *e* после наглашенога слога. Не знам, зашто је ову појаву аутор мимоишао у попису главних карактеристика саракачанскога говора на стр. 294. Истина је, да не налазимо у њихову говору другог паралелног рум. прелаз *ô* > *oa, o* и да услови нису исти у оба језика; само велим, да се не може онако аподиктички тврдити, да аромунских трагова у њихову говору нема, као што чини аутор на стр. 78. Ја допуштам, да ово, што сам навео, није довољно, да се докаже румунска провениенција Саракачана.

Аутор тврди и то, да њихов грчки диалекат нема ни специјалног положаја међу грчким диалектима. Вели надаље, да постоје разлике између Аромунa и Саракачана у погледу градње колиба, али ће за то, мислим, требати још посебних студија, које не налазим код аутора. Надаље постоји разлика између једних и других у женидбеним обичајима. Главне карактеристике саракачанске женидбе: 1. слављење заручења у кући заручнице, 2. пост заручнице осам дана пре венчања и за време венчања, 3. пошкропљавање заручникове колибе вином од стране заручнице на дан венчања, налази се једино још у сличном облику код Аромунa у Акарнанији, а не код осталих балканских Влаха. Сличност између једних и других је једино у томе, што ни једни ни други не дају мираза. Из ових се разлога аутор одлучује за тезу, да су Саракачани исконски Грци. Једино би било безуспешно питати се, вели, да ли они потичу од оних варвара у Епиру, који су се јелинизирали у 4. в. пр. Хр.

Далеко је теже, вели аутор, решити питање, да ли су они некада били стално настањени, те су у току времена постали номадима. Они сами приповедају, да их је Алипаша протерао из Сирака ради неке свађе што је настала између њега и сељака у Сираку. Али како аутор не налази доказа за ово приповедање (и Аромуни о томе много говоре, ваља рећи писцу), он пристаје уз мишљење, да су они од старине сезонски номади, који данас већ желе да напусте сасвим номадски начин живота.

Ако изађе након антропогеографских испитивања, по методи Цвијићевој, која се код Саракачана имају још да обаве, ауторов теза, да су они исконски Грци, као истинита, онда ће та истина унети нову светлост у питање о постанку балканских Влаха уопште. Показаће се Новаковићева теза, да Власи не значе у средњем веку народност, него номадски начин економског занимања, као дефинитивно исправна. Пропаће теза румунских научењака, да су сви балкански Власи Румуни. Ја сам у својим језичним испитивањима имао прилике, да упозорим на арнаутски елеменат у влашкој пастирској терминологији на територији срп.-хрв. диалеката као што их има и у саракачанској (упор. ауторову листу у св. II, р. 206, бр. 4), где се на пр. каже за рогату овцу *krutu* < алб. *keŕutë* < лат. *cornutu*.¹⁾ Дакле је међу њима морало бити и таквих, који су говорили арнаутски. За Арнауते је доказао и Новаковић, да су били пастири српских манастира. Надаље сам у реферату о књизи г. Силвиу Драгомира показао, да је међу џетинским Власима било и Срба, које разликује џетински влашки закон. Сем тога истом приликом сам упозорио на *бугарски кайшун*. Надасве пак конститутивни арнаутски елеменат у румунском вокабулару и граматичи свију диалеката никако се другојачије не да протумачити, него ако се узме заједнички интимни живот ова два народа у раном и каснијем средњем веку на Балкану. Све то говори аподиктички за тезу, да су међу балканске Влахе улазили различити етнички елементи. Сада пак долази напoкон г. Хег са тезом, која се оснива на лингвистичкој анализи,

¹⁾ Упор. Барићев *Архив*, II, 134 сл.; Јокл, *Indogerm. Forschungen*, XXXIII, 423.

да саракачански Власи нису погрчени Аромуни него прави Грци. Грци их називају Власима уза све што говоре грчки управо онако, као што и католици Хрвати у Хрватској зову Србе Власима уза све што код њих нема ни трага више влашком (румунском) говору.

Ја додуше нисам антрополог, али не могу да прећутим утисак, што сам га добио, проматрајући тип Саракачана и Аромуна Первељота и Фаршерота у Влашким колибама испод Кајмакчалана. Параћехаја (=намесник челников), деца и остали имали су изразити грчки тип и за лаика. Саракачански и аромунски типови јакo су се разликовали у Влашким колибама. Жалим веома, што их није било могуће фотографисати.

Примедбе што ћу их сада дати на темељна лингвистичка извођења аутора више су допуне неголи критика. Хоћу да јаче истакнем неке опште балканске заједничке црте у саракачанском говору него што је то аутор учинио. Данас, кад његов земљак г. Санфелд-Јенсен говори о балканској синтакси, и кад се у опште говори о балканским речима, држим да је време, да се почну јаче истицати заједничке црте развоја међу балканским језицима (=балканистика).

Саракачански говор иде у групу северних грчких дијалеката, које карактерише константни предаз ненаглашених *e o u* и *y* (тип *kóvuti* за *кѡвѡти* и *кѡворѡ*). Истаћи ваља, да се ова иста појава са истом правилношћу јавља у бугарском и српско-македонском (типови: *vudǎ*, *jaduǎ* за *вода*, *jedǎu*) и у аромунском и мегленско-влашком (типови *vinǐṣi* за *veniṣi*).

За северногрчке дијалекте, а према томе и за саракачански, карактеристична је синкопа првотних *u* и *y* у ненаглашеним слоговима, која доводи до нових консонатских група, нових слогова и нових асимилација. Слична се појава налази и у арнаутским дијалектима, само је овде још и глас *a* био ослабљен. Ове појаве нема ни у словенским ни у влашким језицима на Балкану. Типови: сарак. *gvenda* за *κονθέντον*, рум. *cuǐnt*, арн. *deṭüre* < *debitura*. Нешто слично има код Личана: *из Гѡшѡка* < *из Госѡиѡка*.

Саракачански глагол *buṣlaç* „ићи четвероношке“ *μπουσουλῶ*, где се види ова синкопа (стр. 131) зацело је идентичан са аромунским *abuṣilǎri* (Delametra, Dicționar aromân, стр. 1), а налази се, што је врло значајно, и у Лици: *doja-buṣoliṭi*, упор. *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XLI, 150, 13.

За *kalméra* „добар дан“ говорили су некада Саракачани, као још и данас Аромуни што говоре *bunavarǎ* < *buna ve oara*: *kal'ora*, *καλή ὥρα*.

Саракачански адјектив *χúminus* *ἐχούμενος* „имућан“ одговара семантички посвема рум. *avut* и нашем *имућан* (стр. 173).

uvriōs *ἐβραῖος* „јеврејин“ (стр. 175) неће показивати протезе *o* од члана код личних имена, јер и у румунскоме имамо *ovreṭu*, *ovreesc* (тиктин). Ради се зацело о упливу лабијала као и у имену епирскога села *Çupélovu*, службено грчки *Τσепέλοβο* (стр. 190), које је, према суфиксу *судећи*, словенскога порекла.

Протеза *a* у *arǎts* *ἐργάτης* (стр. 175) налази се и у срп.-хрв. облику *аргаѿин*.

palavós „луд, глуп“ < *παλαιός* (?) (стр. 184) долази можда и у срп.-хрв. погрдној речи *ѡлаѡѡрѡда*. Суфикс ми није јасан, а ни етимологија не изгледа ми да је утврђена.

kǎtsinu „јагне чија је глава црвена“ (стр. 187., II., 113.) је очито аромунска реч, која се налази у срп.-хрв. (*кочан*, *коченица*, *кучин* као имена оваца) и у арнаутском језику (*kuatse*), очито доказ, како је балканска пастирска терминологија често заједничка. То је аром. *coǎṭin* < грч.-лат. *coccinus*. С другим лат. суфиксом имамо ову реч у арн. још у *kuk'* „дрвен“ < *cosseus*. Одатле име црногорскога племена *Кучи*, које име долази већ у српским хрисовуљама.¹⁾ Упор. *Zeitschrift f. rom. Philologie*, XXXVI, стр. 648.

¹⁾ Г. 1335 Petrus Kuč cum fratribus, pastor prope Tuzi. *Acta Albaniae*, I, 798. Шуфлај упоређује згоднo ово презиме са *Barba di Rossi* код Скадра г. 1402, Барићев *Архив*, II, 198. *Chuzzi Albanesi del rito romano*, а. 1614; г. 1416 помиње се у скадарском катастру особно име, које је уједно и племенско *Cucci*, Шуфлај, Барићев *Архив*, II, I. с. Упореди и име места *Кучево*

ktsos *koutsoús*, такођер у имену Влаха *Κουτσοβλάχοι* (стр. 187) није бугарско *kuts*, него срп.-хрв. *кѹс*, који се налази и у мегленско-влашком *cus*, упор. *Revue des études slaves*, III, 67, 21.

čulu, *čuru* „јагње или коза, која нема ушију“ (стр. 188) налази се у срп.-хрв. *чула* (н. пр. у Босни, Ак. Рј. II, 99), а у Смедеревском крају човека коме недостоје уво зову „чуљко“. И то је реч балканска, аром. *čul* (за дрво без грана, окресано), за тим *oaie čulă* (*Delametra, Dicționar*, стр. 64) „овца са малим ушима“.

čupra „девојка“ (стр. 188, II, 195.), које је зацело иста реч, као и *чуџа*, како и аутор мисли. Та се реч говори по целој Маћедонији. Нејасно је у саракачанском облику оно *r*. Да није реч у вези са називом феса, што га носе влашке жене у Фрашери¹⁾: *čupare* (Капидан, о. с., 164)?

čika „велики вертикални камен“ (стр. 188), за коју реч вели, да је непозната постања, ваља прибележити, да се говори по свој Маћедонији, а позната је исто тако и у осталим српским крајевима као „чук“, „чука“, „чукар“ или „чукара“, увек као име или назив за брегове, брда или планинске врхове оштрога облика, које је Цвијић дефинисао као стеновите, с једне стране сасвим стрме, одсечне, а с друге некад и блажије (по саопштењу В. С. Радовановића). Према томе би саракачанска реч *čimba* „*sommet de rocher, plus petit que le čungan*“ могла бити иста што и маћедонска „*шумба*“, за коју је Д-р Вој. С. Радовановић (по усменом саопштењу) утврдио, да у повардарским крајевима Јужне Србије означава: 1. преисториске могиле (*tumulus*); 2. округласте и завршкасте облике брегова, брда и планинских врхова, знатно блажијих страна од чука, а ако је „тумба“ сасвим мали брежуљак или хум, зове се и „тумбарче“. С овим значењима врло је често топографско име „Тумба“. Налази се и у румунској топономастици врло често као *Țîmpă*, о чему види *Dacoromania*, I, 109. сл., где се реч доводи у везу и са *Τέμπη* и т. д. Само је у саракачанској речи измењен почетни консонант *ш* у *ч* под упливом речи *čika*, јер обе речи иду у исту сферу топографских појмова. Али и не мора да се ради у овом случају о унакрштавању између *чука* и *шумба*, већ ми се чини, да је вероватније узети да је *v* дао *ju*²⁾ (о томе аутор ништа на жалост не говори), па је **tjumba* дало правилно *čimba*.

čungân „*pic à roc*“ (стр. 188., II, 195.) може се упоредити са срп.-хрв. *чуљен* у Мостару³⁾ (знак еснафа), *чољан* „кукаст штап“ (у хрв. Крајини, изгледа као слово Т), Ак. Рј., II, 56.

Глагол *čimbâi* „*broyer (le café)*“, такођер и „*battre le blé*“ (стр. 188., II, 195.) налази се и у маћедонском *чумам* „лупити кукуруз са клипова“. Ова је реч зацело чисто грчкога порекла. Од *τύπτω* „ударати“ имамо именицу *τύμμα* „ударац“, која је, према *v > ju*³⁾, као у *čimba* дала правилно *čimbâi* и *чумашин*. Кукуруз се и онако лупи у овим крајевима ударањем.

Већ се из ових примера јасно види, од колико је важности за проучавање вокабулара појединих дијалеката на Балкану држање у виду интербалканских одношаја. Језици балкански не чине јаким међусобних преграда, како би се на први поглед мислило, него се међусобно компенетрирају.

Зато *gričalus* „*querelleur*“ (стр. 190) не ће бити од грчкога *gryzo*, како мисли аутор, него ће бити срп.-хрв. **кричало*, уза све што загр. Ак. Рј. не доноси потврда за ову реч.

(Ак. Рј. V, 721). Ово име зато мећем овамо, јер се у Урошевем хрисовуљу из г. 1322—9 спомиње *Бардона са дѣш*, који је идентичан са *Bardogna de Soçoa de Genta* г. 1278. Одатле је онда презиме *Кучевих*, *Пѣшаръ* *злашаръ* Кучевити. Упор. и *Starohrvatska Prosvjeta*, n. s. I, p. 72, бел. 31. и *Razprave*, IV, 26., бел. 8.

¹⁾ На ову ме мисао наводи то што се у Травнику (Босна), а данас већ и у Загребу и т. д., вели сасвим младој девојци *кѣвица*, „*Backfisch*“, реч која ми изгледа да је посуђена из млетачког *kefa* од *sofea* „наиве“, *REW*, 2024.

²⁾ Ова се промена налази већ у вулгарном латинитету.

³⁾ Упор. Др. Тих. Р. Ђорђевић, *Ујусиња за љикујување градива о занашима и еснафима у срп. земљама*, стр. 67.

Интересантно ће бити проучавати саракачанска породична имена, што ће их донети аутор у другој свесци. На стр. 190 читамо, да се код њих употребљавају за *Κωνσταντίνος* ова хипокористичка имена: *Kōčus* и *Kučilas*. Друго је изведено од првога помоћу грчкога деминутивнога суфикса *-ulas*. *Kōčus* долази у Босни као *Кџчић* и *Кџчовић*. Исто *ч* налази се и у *Mičus* за *Δημήτριος*. Од овога имена настаде *Мецово* у Епиру. Како суфикс показује, чита словенска реч. Аромунски се зове без адјективног наставка *Aminclu* (упор. *Capidan*, о. с., *passim*), како је и разумљиво. Према томе закључујем, да овај хипокористички суфикс потиче од словенског деминутивног суфикса *-че*, који је баш у Македонији тако чест: као *Јованче* и т. д.

Како не знамо, када се је догодила новојелинска гласовна промена $\lambda > \rho$ у речима као што су *adirfús* „брат“, не знам, да ли је допуштено, да се *р* место *л* у речи *arvanits* „арнаутин“ (стр. 197) < *Ἀρβανίτης* стави у исти ред, јер ову појаву имамо и у словенском називу *Рабѣнѣ*. Према томе су Словени већ у 6. или 7. в. морали чути ову реч са *р* место *л*. У старом је веку потврђено само *Albanopolis* (код Птоломеја). Могло би дакле бити, да је овде настала иста дисимилација као и у старојелинском *μормολύττω* или *κεφαλαρχία*.

Императив *āla*, плур. *lāte* (стр. 197) налазе се и далеко на срп.-хрв. територији, у Лици и Жумберку *ēla*, *ēlašie* у значењу „нуде, дѣде“; *Ак. Рј.*, III, 25; *Meyer, Alb. Wbch.* 93, *Бернекер*, 263.

Глагол *azvarnāc* „*trainier par terre*“ (стр. 203 и 253. II, 189.) од слов. *брана*, како мисли аутор као и други, налази се и у аромунском у истом значењу; *azvārna* адв., *azvārnuiri* глаг.; упор. *Capidan, Elementul slav în dialectul aromân*, р. 57, где се место *брана* погрешно каже *врана* као врело ових грчких и аромунских облика. Док се необјасни префикс и значење, не верујем у ову етимологију.

Понављање члана *ta próta, ta laja* „црне овце“ (стр. 215), ма да је несумњиво опште грчка појава, дозива ипак у памет румунско и арнаутско понављање члана: *omul cel bun u heriu i mabe*.

Реч *drākus* *δράκος* (стр. 217) није створена према *jérus γέρον*, него се ради о општој балканској појави, јер имамо и у румунском *drac* и у арнаутском *dreki*.

Интересантно је, да у саракачанском имамо за Солун облик без *Θε-* као и у тал. *Saloniqui* и тур. *Selanik*. Очито ваља поћи од *stu Salonik'* (стр. 219) *στὴ Σαλονίκη*, где је настало скраћење ради хапологије: *στὴ Θεσσαλονίκη*.¹⁾

Раширени плурали, као што су *čubanarej* (стр. 222) „чобани“, налазе се у изобиљу и у македонско-српском *чуџиња, багремчиња* и т. д. Ово *-ar-* налази се и у плуралу аромунских презимена у Магареву, упор. на пр. *Janotaranli* (у *Гласнику ск. науч. др.*, II, р. 287. нека се поправи штампарска грешка *у* у *р*). На *-ar-* дошао је овде још преко турскога персиски плурални наставак *-an*. Магаревски је плурал према тому хибридни грчко-турски плурал с аромунским чланом у плуралу. Веома интересантан пример балканског мешања! Плурали на *-adis -idis* (стр. 223), који су необично раширени у новојелинском уопште, прешли су и у аромунски, особито на речи, које су наглашене на задњем слогу. У Скопљу и Битољу кажу Власи само *ukádz, parádz* као плурал од *ока* и *џара*. Није невероватно, да од ових грчких плурала насталоше и наши чудни колективи *Србадија, Шокадија*. Упор. гледе дочетка *-ија* у овим колективима и обласно име Бошавија, којим се ближе обухватају сва села тиквешке жупе Бошаве, или најзад географски термин „брдолија“, којим се означавају побрђа у Тиквешу и Рајцу (упор. В. С. Радовановић *op. cit.* р. 518, 528). Слично имамо и грчки деминутивни суфикс *-ак' -ахи* у *уврѣндāh, зелѣмбāh, Ркāh*.

Плурал на *-ја*, који је заправо средњега рода, код именица мушкога рода у сингулару (стр. 224) као код *adérfia* (упор. у слов. језицима *браћа*) изгледа ми као да одговара италијанској и румунској појави, где плурал итал. *-a* = рум. *e* означаје колективитет: *muro, le mura* и т. д.

¹⁾ Нека се овако исправи моје раније мишљење које сам изразио у *Гласн. скоп. науч. друштва*, књ. II, р. 277. бел. 4., где има на жалост и штампарских грешака. *Θε-* се није могло осећати као грчки члан.

Врло су важна ауторова опажања у погледу саракачанских падежних наставка, којих је у плуралу готово нестало; падежни се наставци изједначају (стр. 227). Ово нас одмах упућује на аналогну појаву у македонско-српском и бугарском, где је деклинације нестало. Код Саракачана она још само вегетира. Али већ су могући падежи с предлозима (наравно предлог + акусатив) место чистих падежа, н. пр. *i mit ap tu k'ératu* „la pointe de la corne“. Или је доста-тан једноставни „cas régime“, као и у старофранцуском, да заступа именички комплеменат (стр. 230, 280).

И оно што вели аутор о вокативу у саракачанскоме (стр. 231 сл.), који је овде у потпуном цвату, важно је за балканистику. У рум. као и слов. језицима такођер постоји неослабљено овај падеж.

i afindîă s (турцизам) у значењу личне заменице „ти“ (стр. 212, 240) одговара потпуно румунскоме *dumniata* и арнаутскоме *zotnia jote* н. пр. у истој функцији.

Епитетичко *ε*, које се налази у саракачанском као и у свим новојелинским говорима: н. пр. у *nî*, где је додан из нужде да се створи слог (стр. 241), *tunî* = товѐ, тѹѐ одговора посвема српско-хрв. епитетичкоме *-е* у *моме*, *ѿвоме*, *своме* и т. д. Чак и у оваковим случајевима имамо дакле паралела у више балканских језика. Испитивање оваких случајева иде љу балканистику.

И антиципирање објекта у облику ненаглашене заменице пред глаголом, које се догађа, како аутор за саракачански говор установљује (стр. 242), редовније у упитним реченицама него ли у споредним, такођер је једна општа балканска црта, која се налази и у арнаутском, бугарском и румунском.

Редуплицирање падежнога наставка по тумачењу ауторову (стр. 242) у ген. плур. *afnón, ik'nón, tutnón* „ових, оних“, *diunón* (стр. 250) упућује на рум. *tuturór* „свију“, *amîndurór* и *fusese* (плусквамперфект) и срп.-хрв. овизијех, *онизијех* < *ових* + *зи* + *ијех*.

Додатак *-ја*, који служи за појачавање деиксе у *afinja* „онај“, па код адверба места и времена *ik'ijaja* (чак са редупликацијом или без ње) „овде“, *tóraja* „сада“ (упор. у Босни *садака* или *садакарце*), *úlaja* (упор. рум. *tuturora*) такођер је балканска појава. Упућује делимице на срп.-хрв. заменице *овај*, *онај* где имамо за појачавање *-и* (упор. *Revue des études slaves*, III, 75, 4 и *Шкарић*, Раџ, књ. 229, стр. 241 сл.), а особито пак на рум. *-а* у *acela* „овај“, *aîveea* „јавно“. Ово румунско *-а* могло би бити чак и истога постања као и саракачанско *-ја*, ако се не ће радије помишљати на лат. *hās* (упор. аутора на стр. 246, 249, 276, 275). Не држим, да је аутор погодио истину, кад је на стр. 275 рекао, да ово *-ја* потиче од старојелинског узвика *εἶα*, него је то опште балкански узвик *ја*, који долази и у срп.-хрв. *jā*, в. *Ак. Rječnik*, IV, 382, 2. Упозорити ваља и на саракачанске деминутивне адвербе *parakatul'a* „мало ниже“, *parapanul'a* „мало више“, који одговарају срп.-хрв. деминутивним адвербима *овјекарце*, *онђекарце*, који се чују по Босни.

Ономатопетски глагол *vaj* „criailler, hurler“ (стр. 255) налази се и у срп.-хрв. *vājkaŭi* (Броз-Ивековић).

Чести глаголски завршетак *-паи* као у *jirnai, k'irnai, pirnai* и т. д. (стр. 255) био је можда разлог синкопе у рум. *pornî*, ако потиче од слов. *ѿорѿнѿ*.

moré је често, као и у словенским језицима Балкана (стр. 257 и 282): *ри рас, moré* = *бре, камо ћеш?* Зашто овде немамо прелаза ненаглашенога *о* у *и*, није нам казао аутор. Није сасвим јасно, како се односи срп.-хрв. и арнаутско *бре* према *море*, које се употребљава у целој Јужној и Северној Србији (негде и заједно као у песмици: „Расле тикве по буњишту, *море бре!* Расле тикве по буњишту, *море бре, море бре, ајде море бре!*“), а у јужноморавско-српском и македонско-српском може се употребљавати и за жене (место „море“ — „мори“). Саракачани имају у овом ускличнику исти нагласак као и Арнаути (упор. G. Meyer, *Alb. etym. Wbch*, р. 286 *moré*), т. ј. на последњем слогу, док Словени и Аромуни *morî* (*Dalamestra, Dictionar*, р. 137) на вокалу *ѿ* (*Ак. Рј.*, VII, р. 6.). Први се акценат заиста подударе са грчким вокативом *μωρέ* „будало“. Срп. *море бре* потврђује, изгледа ми, г. Мајерово мишљење, да су *море*

и *бре* различите речи. *βρέ* био би, према Мајеру, императив аориста од *βρέω* „гледај“.

Саракачанско *prama* „mulet“ и „ствар“ (стр. 299) долази у овом значењу и у арнаутском *ga* = ствар > животиња, упор. Јокл, *Ling.-kulturhist. Untersuchungen*, стр. 258.

Описани перфект с помоћним глаголом *имам*, да се означе последице прошлости још и за садашњост у примеру, као што је *táhu pliruména*, које аутор исправно преводи са „je jouis présentement des conséquences d'avoir payé la chose en question“ (стр. 260), налази своју потпуну паралелу и у македонско-српском: *имаш ли видено*. Јасно је према грчком примеру, зашто је овде пасивни партицип у средњем роду. Има се наиме допунити заменички објект *што*, који се не вели изреком. Вероватније ми изгледа, да је ова конструкција дошла у словенске говоре из грчкога, него ли из аромунскога језика, како мисли г. Капидан, о. с., стр. 153.

Janámi (стр. 260 D) налази се као потпуна паралела и у македонско-српском *хе (да) дидне, хе (да) јадииш*. Испитати и географски ограничити треба само још то, кад се и где се у српским македонским дијалектима испушта везник *да*.

de, које у саракачанском говору служи за појачавање императива, н. пр. *tira dé* „гледај *де*“ (стр. 265) налази се у потпуном опсегу и у срп.-хрв. источним дијалектима.

farsi „савршен“ не ће бити рум. *farsi*, које не постоји (аутор је ваљда мислио на румунско-словенско *sfirsi* „свршити“, стр. 278).

buri у значењу „можда“ (стр. 278) одговара посвема румунскоме *poate*.

belitsa „brébis au visage blanc“ (стр. 284) је очити словенски елемент¹⁾ у саракачанској пастирској терминологији. Основа се ове исте речи налази и у аромунском *belii, beală*, Capidan, о. с. 105, 172.

Аргументативни суфикс *-ara* у *jinikára* „женетина“ (стр. 284) налази се и у срп.-хрв. као у *људеџера, мушкоџара*.

Прелазећи на синтаксу, аутор констатује сиромаштво њено и мало одступање од заједничког грчког говора. У том факту види општу лингвистичку црту.

У додацима приказују се сумарно саракачански говори у Тесалији и Македонији. Из ових приказа се види, да је саракачански говор, сем малих изузетака, посвуда исти. Ваљда ни приказ трачких Саракачана, који аутор није дао, не ће на овој ствари ништа променити. Упозорити ваља овом приликом на сличну појаву и код Аромунa. И њихови говори, ма да их је далеко више него ли Саракачана, показују релативно мала и незнатна одступања. Ову је чињеницу опазио и г. Капидан. Има ли се тој чудној појави тражити узрок у номадизму њихову? Изгледа као да номади слабије нагињу дијалектичној варијацији него ли сталноседеоци. Мене је увек чудила н. пр. чињеница, зашто српско-хрватски штокавци показују далеко мање дијалектичких варијација него ли чакавски и словеначки дијалекти. Можда лежи разлог томе у непрестаном сељењу штокаваца. — Употребљавам ову прилику, да изразим ову мисао, којој ћу једном обратити особиту пажњу.

У закључном поглављу дају се резултати из језичне анализе. Истиче се апсолутно јединство саракачанских говора. Како Саракачани мисле да социјално стоје ниже од сељака и грађана, настоје да имитују њихов језик. Лингвистичка анализа њихова говора дозвољава и решење питања о њихову постању. Аутор повлачи из те анализе ова три закључка, који могу бити исправни: 1. да њихов

¹⁾ С другим суфиксом долази и у арнаутском *beike* „јагње бело по лицу“ (упор. *беџа* код албанских Влада), Meyer, *Alb. Wbch.* 31, Capidan, о. с. 172. Употребљавам ову прилику, да упозорим још једном на то, како се у Санском Мосту (Босна) вели за овна, који је по глави саввим бео, *бјкан* ген. *бјкана*. Изгледа ми да су арнаутски облик донели влашки пастири чак у овај крај Босне. На балканској пастирској терминологији сарађују, дакле, сви балкански етнички елементи. Упор. и Барићев *Архив*, I, 225 и II, 109 сл. *Ошч, уйч* долази и код Аромунa у облику *găci*, у значењу овна предводника, упор. Капидан, о. с. 105.

говор не показује у својој конституцији никакова трага аромунском говору; 2. да они нису били сталноседеоци пре 19. в. у Сираку, ни у Сули, ни у другом којем епирском месту; 3. ако су где у Грчкој били сталноседеоци, онда су то могли бити само у Цумерки или у Етолији-Акарнанији (дакле у средње-вековној Малој Влашкој, ваља пришапнути аутору). Након тога реасумира аутор у 13 тачака главне одлике саракачанског говора и тражи сада по грчким диалектима сталноседелаца у Сули, Царковиста, Кацанохорија, Фортоси, по Етолији и Акарнанији, у Цумерки, сличности и дивергенције са саракачанским диалектом. Значајна је констатација, да Саракачани онде, где показују разлике између свога говора и онога у Цумерки, Етолији и Акарнанији, имају сличности са епирским говорима. Аутор не тумачи ове чињенице. Јединствени саракачански се говор, вели коначно аутор, има ставити у исту линију са диалектима географски различитих округа. Његово јединство није идентично ни са којим грчким диалектом, што се је развио после 15. в. на северном делу грчке територије; једино у својим теденцијама развитка показује афинитет са диалектима у Цумерки, Етолији и Акарнанији. Свуда је овуда било Аромуна и Словена, ваља још једном рећи аутору.

II.

У другој свесци своје студије износи г. Хег 17 саракачанских приповедака, махом мањег обима (р. 1.—68.), 60 мањих песама лирског карактера (р. 71.—106.) и технички вокабулар (р. 109.—154.), који се односи на пастирство, одећу, храну и флору. Свеска се завршује речником (р. 155.—200.), у који су ушле све речи, што их помиње аутор као и оне новогрчке туђице, што их помиње г. Мајер у познатим својим новогрчким студијама. Као први додатак (р. 201.—204.) даје за тим имена дана, месеца, узвика за животиње, саракачанска презимена у Загорју (*Загорј* = Пинд), њихова мушка и женска презимена, међу којима се истиче као и код Румуна и Словена велики број хипокористика, и на послетку андронимика. У другом додатку (р. 205.—207.) класификоване су њихове туђице по провениенцији.

Из песама ваља истаћи особито моменат, да они себе зову *Власи* исто онако као и мегленски Власи, који за себе не познају назив *Armîn < romanus*, познат само Цинџарима. Своје жене зову у песмама *Влаха*, девојке са грчким деминутивним суфиксом *-ula*: *Влахула*, а децу сложеницом са *pulos*, која долази, како се зна, веома често у грчким породичним именима *pidiá vlahópula*. Пита се сада, како се има овај назив да разуме. У критици коју је г. Капидан дао на г. Хегову књигу у *Dacoromania* IV, р. 935.—941., преводе се ове речи са *Românul, feciori români, Românca*. Не само то, него г. Капидан изводи одатле и закључак, да је тај назив, противно тврђењу Хегову, доказ, како су Саракачани од искона не Грци, него Румуни, који су пре пет или шест векова били грцизирани. Како се зна, и наш је Џвијић био мишљења, да су Саракачани погрчени Цинџари. Хег се на жалост није изјаснио, шта мисли о значењу њихова назива *Влахус*.

Ја не мислим, да овај назив, који они употребљавају у песмама, има оно значење, што му га даје г. Капидан.

Упозоружем на оне Влахе, што их помиње турски закон из г. 1687. у оклици Смедерева и Видина (в. мој чланак у *Гласнику зем. музеја* у Б. и Х., XXX, 303), за које сам турски закон каже, да рођендан Исусов зову *Божих* (а не по рум. *crăciun*). Дакле су они без сумње Словени, а не Румуни. С друге стране зна се и то, како је горе речено, да је међу српским Власима било и Арнаута. Према томе је сасвим лако разумети, да се је овај словенски назив, који преузеше и Грци и касније Турци, могао пренети и на Влахе грчкога језика и то тим пре што га је узео и део Влаха румунскога језика. Овај назив не побија, дакле, Хегова назора да су Саракачани од искона Грци. Како Саракачани због језика нису исто што и Аромуни, а опет због свога номадског

живота нису исто што и Грци сељаци, њима није преостало друго него да узму *Влахус* као своје обележје.

У прегледу саракачанске пастирске терминологије дао је аутор и етимологије речи. Овај део његова рада употпунио је г. Капидан у поменутој рецензији. Он је нашао у тој терминологији (р. 956.) око 70 аромунских речи. Како у другим балканским језицима има далеко мање аромунских речи из области пастирства, г. Капидан је склон, противно Хегу, мишљењу, да и овај велики број аромунске пастирске терминологије доказује, како су Саракачани грцизирани Аромунџи. Међутим и овде ваља да учинимо једну објекцију Капиданову мишљењу. У том броју има и словенских и арнаутских речи, заједничких кад и кад и Аромунџима. За вољу хипотезе о аромунском пореклу Саракачана он тврди, да су и ове речи узели Саракачани не од Словена и Арнаута директно, него од Аромуна. Али ваља приметити, да ми налазимо и међу српским презименима селидбенога становништва, на пр. у Босни, саракачанских славизованих хипокористика. У Сарајеву имамо *Кочовић* (упор. и *Ак. Рј. V*, 144) од *Кочо*, а ово је саракачански хипокористик *Коџис* (упор. Хег. II, 202). У Змијању у Босни изведено је одатле име познатог срп. књижевника *Кочић*, које долази и међу хрв. Власима (*Mon. croat.* р. 108.) г. 1471. Чак и са грчким деминутивним суфиксом *-úlas*: *Коџúlas* (Хег, *ibidem*) налази се као месно име *Кочули* (пл., в. *Ак. Рј. I*, р. 144). У Бањој Луци забележио сам српско-православно презиме *Јџракула* или *Јарџкула*, које је евидентни грчки деминутив *γεραιός* + *αχι* + *ούλας* „старкеља“. Овамо је могло доћи ово презиме само у оној маси селидбеног становништва, које су и турске власти у Босни употребљавале у колонизаторске сврхе. Међу њима је било, како смо видели (упор. *Гласник ской. науч. друштва*, II, р. 308.), и цинцарских и арнаутских имена. Чак и међу жумберачким унијатима сусрећемо чисто арнаутско име *Шимрак* = *Š' Mark* „свети Марко“.

Г. Хегу имадемо пак захвалити, што је забележио, где све данас имаде Саракачана: у Загори (Епир), у областима Џумерка, Аспропотам и Тесалији, ретко у Бугарској, и, како сам ја констатовао, у Влашким Колибама испод Кајмак-Чалана. Адјектив *белу*, *бела* (ознака беле овце) они су могли директно узети од Словена без посредовања Аромуна, и то тим пре, што имамо овде исту замену за *џ* као и у новогр. *βέδρον* < *вџдро* (упор. Мајер, *Ngr. Stud.* II, 16), док је код Аромуна обичнија замена са *ea*, која се, додуше, налази доста често и у новогрчким туђицама из словенскога.

Исто тако није извесно, да су Саракачани узели арнаутске речи баш од Аромуна: *bardzu*, која се налази и код македонских Срба (упор. *Гласник* II, р. 283.), *l'aru*, *giza* и т. д., јер ваља упозорити и на то, да Саракачани имају и таквих арнаутских речи, којих не познају Аромунџи, н. пр. *vlams* „самараде, сорпаи“ < *вџлам*, реч, која је заправо неке врсте арнаутскога партиципа од *vџла*, и одговара румунском *firtat*, *suratǎ* „побратим, посестрима“.

Ни овај, дакле, моменат не говори против Хегове тезе; него се велики број пастирске аромунске терминологије може најлакше протумачити симбиозом Аромуна и Саракачана, коју сам затекао г. 1926. у Влашким Колибама (упор. *Гласник*, II, р. 286.).

Ову грчко-аромунску симбиозу карактерише н. пр. то, што Аромунџи узимају грчке пастирске термине преко Саракачана. Особито је значајна за то реч аром. *tinuh* (*Dalamestra*, р. 139), која је идентична са саракачанским обликом *tinúh* (Хег, I, р. 183, II, р. 111) < *ευνούχος* „ушкопљен“.

Да је више пута саракачанска реч независна од аромунске, показује *kálisu* *kálisa* „бела овца са црним пегама око очију“. Како саракачански грчки говор познаје *š*, неразумљиво је, зашто у овој речи нема тога консонанта, који постоји у аром. облику *caléšǎ*. Ја не делим Хегова мишљења, да је ова реч предроманска балканска реч, него је словенска, у вези са *galz* (*Berneker, Etw.* 293) са грчким прелазом *g > k* (упор. *Κάρδιτσα* < *Gradbca*). Тај словенски адјектив имамо и у првом делу сарак. сложенице *kalyúsku*, *kalyúsa* „noir, aux pieds blancs“ (р. 113), код Аромуна имамо још сачувано *galanǎ* (D. 105), *gal* (D. 97

„светлоцрн“. *Галеша* је потврђено у изобиљу као име црних домаћих животиња и као име мушко (Ак. Рј. III, р. 93). *с* место слов. *ш* и *к* место слов. *г*¹⁾ у грчким је диалектима сасвим у реду.

Међу ознакама оваца по боји ваља означити као аром. реч и *kanguru*, -a „mouton blanc tâché de brun“ = *gangur*, *lînă gangura*, в. Capidan, *Români nomazi*, р. 127, D. 97²⁾, Rușcariu 725 <lat. *galgulus*.

Забележити треба као особито одступање од аром. пастирске терминологије то што не познају речи *găci* (Сар. *Nom.* р. 105, 172) = *ugič* код Словена него *gsem* за јарца предводника, реч коју сам горе покушао протумачити. Исто тако пада у очи да познају називе *чул* и *шуш*. Прва реч мења још *л* у *р*: *čuru*, -a „без рогова“.

markus „mulet gris foncé“ је очито наша реч *мрк*, упор. за сонантно *p > ar*: *markal'ondi* < *мркаџи*. Овој речи треба дати тим више важности, што у аром. има -и на крају (*murg*). Иначе важи као правило, да се оне словенске речи за боје ситног стада, које се налазе у аром., налазе и код Саракачана, на пр. *civ*.

Са *γρίου*, -a „cheval blanc“ сувиси и аром. *grivelu* „gris foncé“.

Са сарак. *klav* сувиси ваљда и наше *куче* < *куџ* + *че*.

Име кује, којој су ноге црне а тело бело, *patuna* је ваљда иста што и аром. *pîună* (D. 172) „пета“.

Поред израза *мркаџи* > *markal'ondi*, који не познају Аромуни, и *џрчаџи* > *priřal'ondi* = *pîrciri* познају још арн. ар. *strangdzum*, што се вели за овце, кад хоће да пресуше и дају мало млека. То је аром. *strîng* (Capidan, *Nom.* 124), алб. *štrengoñ* < лат. *stringere*.

Међу пастирским алатом ваља забележити *gila* „батина која се свршује као виљушка“ и *klitsa*. Прва реч је наша *вџла*, само је *ви-* третиран као дакорум. *bine* > аром. *ghine* < лат. *bene*. Аром. реч још се није наша. Реч дакле доказује, да су словенске речи заиста улазиле у саракачански грчки говор посредством Аромунa.

Klitsa је исто што и аром. *cîrlig*, т. ј. означује онај штап што се свршује са водоравним *S*, а служи за хватање оваца. Хег изводи саракачански назив од *ἄγκυλος* + слов. суф. -*ica*. Кад би било тако, онда би морали имати *ng*, а не *к*. Од последње се речи може изводити само *cl'oagă*, *gl'oagă*, дакорум. *ghioaga* = арн. *kl'oke*, *kel'oke*. Суфикс био би исти као и у *buturoagă*, *ZfrPh.*, XLIII, 188. *klitsa* може бити исто што и *kl'uč*, јер грч. *ts* може да замењује слов. *č*, а може бити и према *patiritsa*, Мајер, *Ngr. Stud.* II, р. 31. Овамо иде и наше *кљука* (Ак. Рј. V, р. 101., *Berneker* s. v.).

Консонантска промена *б > џ* у *γλίψος* „bouche de canon“ < буг. *globъ* „Höh-lung, Vertiefung“ наличи на рум. *groapă* = арн. *gropъ*. Ради ове промене ове се последње речи не изводе из слов. *γροβъ*.³⁾ Међутим је ова консонантска промена сасвим лако разумљива, ако је реч ушла у румунски преко грчког медија, где *б* може да стоји само после назала. Зато имамо већ код цара Константина грађија као што су *Πορϋα*⁴⁾ за *Борько*, *Ποριου* за *Борьнъ* (упор. *Starohrv. Prosvjeta* н. с. I, р. 180 § 27).

Ваља прибележити и то, да лат. туђице у саракачанском говору немају никаквих веза са односним аром. речима, како би очекивали, да су Саракачани пореклом Румуни, већ са новогрчким: *ingla* „ремен“ < **gingula* < *cingula*, не *cl'ingă* Rușcariu 370, Pascu 1646 или арн. *k'ingelъ*.

kutsak' „дрвене вешалице на самару“ = *cuțachlă* (D. 75).

¹⁾ Упор *κρίπλος* „грбав“ < *γρβъ*, Мајер, *Ngr. St.* II, р. 37.

²⁾ Са кратицом D. цитирим речник цинцарскога говора J. Dalametra, *Dictionar macedo-român*, București, 1906, р. IX + 226, 8^о. Публикација Румунске Академије Наука. Консултовао сам и етимологички речник цинцарскога говора што га је написао г. Паску, *Dictionnaire étymologique macedoroumain*, v. I et II, Jași 1925., 8^о.

³⁾ Упор. Cancel, *Despre „Rumân“ etc.*, р. 67 § 27.

⁴⁾ *γ* место *к* може се оснивати и на метатези соноритета, као у тал. *gacchio*, *bigoncia*, *дракмар* у Далмацији (упор. *Festschrift Schuchard* р. 129). Овим исправљам свој назор у *Starohrv. Prosvjeti*, I. с. бел. 56.

mangúra „la corde ou la courroie qu'on met autour du con d'un cheval ou d'un mulet pour y attacher le licou“ је можда посуђено из арн. *mengere* „Öhl-pressé“.

И турцизми се саракачански слажу са аромунским: *zinga* = аром. *zînghiă* <*üzengi* (срп. хрв. узенђије).

vurtsa „le bois avec lequel on bat le beurre“ можда стоји у вези са лат. *versare* REW 9242, ако је у место е настало под уплив. лабиала. Везе с аром. хомонимом *vîrță* (D. 222) „четка, пинсел, четина“ не видим ради семантичке разлике.

Интересантна је реч *γrek'* „enclos où les moutons dorment pendant la nuit“, која се никако не налази у аромунском, а латинскога је порекла. Очито је то **greyicism*, изведеница са суфиксом *-icius* (Meyer-Lübke, *Rom. Gram.* II, § 417) од *grex* са стезањем *ege* > *e*.

Словенске речи саракачанске немају увек исто значење са аромунским; *uvirós* значи „непокривено склониште за коње ноћу“, док аром. *ubór* и арн. *obór* „двориште“.

stan је фемининум као и у аром., где је род према *cășare*.¹⁾ Дакле је ова реч од Аромуна дошла Грцима.

Од кућних назива ваља истаћи *porta*, реч, која је прешла и македонским Словенима.

Важна је реч *sturnari* ради вокала. Једино Саракачани и Аромуни имају овде *u*, док остали Новогрци *ε*: *στερνάρι* „кремен“.

Од интереса је и *trayatsika* „употребљена мешина, у коју се меће дуван, брашно или хлеб“. Одговара аром. *tastru* = дакорум. *traista* <*tagistrum*. *r* је дошло у први слог и под упливом арн. речи *tarkatše* замењен је дочетак са турским деминутивним суфиксом *-džik*. Види се одатле, како се у балканским вокабуларима измењују разни утицаји на једној истој речи.

Како се саракачанска терминологија за производњу сира не слаже у свим појединостима са аромунском, него се наслања на новогрчку, ваља особито прибележити реч *tsandila* (p. 141) „caserel, платно за цеђење млека“, која долази од слов. *čedilo* (срп.-хрв. *цједило* Ак. *Pj.* I, 804, буг. *цѣдило*) са *ћ* > (ε)α и уметнутим денталом, како се не би слов. *d* изговарао као спирант. Ове речи не познају Аромуни.

Наша реч *йачавра* „крпа“ (Босна) долази код Саракачана као *pačamúra* (p. 140), а код Аромуна као *pîcivûră* (D. 166).

Грчке речи, као што ћемо и ниже видети, врло се добро слажу: саракач. *pirustiă* (p. 140) = ар. *pirustiă* (-е), дакор. *pirostrii* „троног“; исто тако *spađi-spađa* (p. 145) = аром. *spata* (D. 194) „батина код ткачког стана“.

Г. Капидан, који, како се горе видело, оперише с бројем аром. речи у сарак. говору, кад се ради о питању њихова порекла, морао је опазити, да је аром. речи врло мало код терминологије за прераду вуне и одело. Овде има и словенских речи, што је врло значајно. Особито ваља истаћи *pustáv* (p. 144) за „сукно“, која долази и у дакорум., али није забележена за аром. говор. Исто тако није забележена за овај говор ни сарак. реч *ruха* (пл.) <*рухо*, а налази се и у новогрчком и дакорумунском.

Имадемо у овој категорији назива и занимивих грчких деминутива од слов. речи, тако *skti* (p. 146) „vêtement, couverture“, од *skutŭ* „Rockschoß“ (Miklosich, *Et. W.* p. 304), док Аромуни имају лат. изведеницу од исте слов. основе са *-icus scŭtic* = *scutec* (D. 186).

Свечано одело се означаје и код једних и код других чисто лат. речи *armáta* (p. 146) = *armată*, реч, коју као карактеристичну с правом истиче у својој оцени г. Капидан p. 954., јер се нигде другде на романској територији не налази с овим значењем. Стајаће у вези зацело с оделом римско-византиске војске, која је имала, како се зна, латинску команду. Нема права г. Хег, кад мисли, да сарак. *funda* (p. 147) = аром. *funda* (D. 95) „нажит, чуница на ципелама“,

¹⁾ Упор. *Slavia* VI, p. 124.

долази од лат. *funda* „праћа“. Исправније ће бити, ако се ова саракачанско-арум. реч идентифицира са лат. **fronda* „лишће“ REW 3532 (заправо колек. плурал, који је у тал. а постао је фем. синг.). Реч је изгубила *r* ради хомонимије са *frunză, frunte*.

Исто тако не треба да потиче реч *fstanăla* (р. 146) из арнаутскога, кад је евидентно, да је ова реч, слично као и *viländză* (р. 146) < *Valencia*, трговачким путем дошла овамо са запада. Реч је настала унакрштавањем од *fostata* + *pannella* REW 3463 + 6200. Где се је то унакрштавање догодило, да ли на Балкану или на западу, не зна се.

Међу аром. речи није г. Капидан, за чудо, унео *sarică* (Arom. пом. 87), арн. *šarke*, која је овде добила грчки префикс управо онако као и *pukámsu* „кошуља“, *souvraku* „caleçon“: *katasark'* (р. 146) „вунени прслук“.

Особито је интересантна у овој категорији терминологије реч *singun* (р. 147) „кабаница с вуненим рукавима, која покрива тело од рамена до колена“, која се налази и у аром. као код Фаршерота (Capidan, *Nom.* р. 84) *šigune, šagune* (ова последња као дакорум. презиме). Ова је реч сложеница.¹⁾ Други је део идентичан с лат. *gunna* REW 6200 и са нашом *гун* (Бернекер 363), а први део је арнаутска реч *ši* „киша“. Значи дакле „кишни гун“. Мајер, *Alb. Wbch* р. 134 доноси потврду, да се ова сложеница говори и у Арнаут-луку (*šegün, šigun* = *džgone* код Гега). Г. Капидан се можда вара, кад узима р. 954, да су ову реч Саракачани узели од Аромуна, а не од Арнаута. За цело се вара, ако на истој страници тврди, да је сарак. *tsipuni* и *čpun* (Хег II, 147) иста реч која и *šigun*. И Аромун, како наводи, говоре *tipuni*. Ова је реч идентична са срп.-хрв. *žy(ò)бун* „прслук“, за коју дају везе Бернекер р. 459 и REW 3951.

У терминологији за храну наилазимо на интересантне интербалканске речи арнаутске провениенције, као *glza* = урда (упор. Jokl, *Studien*, р. 28).

Kalambok', назив за кукуруз, неће бити из турскога, како мисли г. Хег р. 150., него ће бити обратно истина, да је ова реч ушла у турски из балканских језика. Ова је реч позната и у Црној Гори (упор. *AfslPh*, XXXV, 343, 5 и Мајер-Либкеове примедбе на мој чланцић *ibidem*, XXXVI, р. 591). Реч је и бугарска *коломбѡк* (Weigand *Wb.*). Арбанас (*Deutssh-Alb. Wb.* р. 90) знаде и за арн. *kolomoš*. У погледу арн. суфикса -ок', који се мења са -ук' у истој функцији упор. сада Јокл *IF*, XLIV, р. 57 сл. Он помиње р. 55 и други арн. назив за кукуруз *kurtuk*, где видимо метатезу *t-k > k-t*²⁾ < **turkúk* „туркињница“. -ук' је разуме се, лат. суфикс -*useus* (ср. Мајер-Либке, *Rom. Gram.*, II, р. 462 § 418), ср. тал. *columbaccio*. О осталим рум. речима за кукуруз упор. *Zfr Ph*, XL, р. 108–9. Реч је дакле ушла из арнаутскога у балканске језике.

Особито ваља забележити реч *papăra* (р. 151 = Капидан, р. 955, *Nomazi* р. 278) „јело од измешаног хлеба и сира“, које познају и македонски Словени, = аром. *păpară* (D. 168 = Капидан р. 955), јер потиче из срп.-хрв. *ūdūara* „altbacken Brot gesotten und dann abgeschmalzen“ (Броз-Ивековић, II. 110), девтербална именица од *ūdūariūi* „decoquo“. Долази овако и као презиме прав. породице у Билећи (Херц.), а као *Пдūарић* код католика у Далмацији.

То би биле моје примедбе на Хегов приказ саракачанске пастирске терминологије. Како се види још смо далеко од тога да бисмо имали онакве приказе балканских специјалних терминологија, као што су их дали лингвисте, који сарађују у часопису и прилозима од „*Wörter und Sachen*“. Изнад бележака више мање етимолошке природе нисмо још изашли ни сада након Капидана и Хега.

Из поглавља о терминологији флоре ваља истаћи, да је код њих општа грчка реч *déndru* (р. 153) за „дрво“ добила значење „храст“ као и код Арнаута *drušk* (упор. Jokl, *Ling. kulthist. Unters.*, р. 166), која долази у вејотском

¹⁾ Примере за овакве арн. сложенице даје Пекмези, *Gramm.*, р. 229.

²⁾ У саракачанском се налази друга метатеза у *kurkút* (р. 151) „sorte de bouillie faite avec de la farine et de l'eau“, неке врсте кукурузних жгањаца код правосл. и катол. сељака у Хрватској.

као *drosklo* (упор. сада мој рад *Studi toponomastici sull' isola di Veglia, Archivio glott. it.*, XXI, p. 102, § 10). Упор. семантичку спецификацију *arbol* „кестен“ у Ломбардији, *REW* 606. — *klari* „дрво“ налази се и у аром. *clarā* „дуго дрво без грана“ (D. 65). — Други део сложенице *dendrumuloḡa* „*althea-species*“, који се употребљава сам у значењу слеза, долази у аром. *muloahā* (nalba, D. 138). Је ли у вези са *μῶλυ* (Boisacq 654)? — *γὰνrus* „*charmille*“ је очито слов. *gabr̥*. — *ilat* „*sapin*“ је можда изведеница од *jela*. — *kutspīd* „*cercis siliquastrum*“ је сложеница од *κούτσου* (упор. аром. *cuṭubiut* „мало пијан, накресан“) + *πῶν* „*graisse*“. — *palur* „*zizyphus lotus*“ је можда исто што и аром. *pīlūr* „*mārācine*“ *REW* 6165. — *purnār* „*chêne kermes*“ долази код Аромуна као *pīrnari* (D. 170). Овде је то грчка туђица *πῦρος* (Boisacq 813) с латинским наставком *-arius*, који често долази код изведеница од именица за биље (упор. Мајер-Либке, *Rom. Gram.* I, § 469, Паску, *Sufixe rom.*, p. 85 сл.). — *lāpaḡu* „*rumex pulcher*“ и *marāḡu* „*foeniculum pillaceum*“ уђоше и у слов. језике као *лоџоч* (упор. *REW* 4904, 4897) и *морач* (упор. *Ак. Рј.* VI. 928). Последња реч гласи у западним крајевима срп.-хрв. језика и *коморац*, -ч, са метатезом и *коромач* (врло често и у топонимастици читаве наше приморске обале) и *комџорач* (*Ак. Рј.* V, p. 268, где се даје и тумачење првога елемента). Ја мислим, да је *ко-* *кон-* настало од амалгамисања са истозначном речи *crithum* *REW* 2332 > *тал.* *cretano*. Ради слов. *č < ʒ* мора се узети, да је у балканском латинитету настало од *ʒ > ci* (упор. *θεῖος < тал. zio*), одакле је у слов. *č* (упор. *ZfrPh*, XLVI, p. 389 сл., n° 10–15). — *sfēdamus* „јавор“ је већ код Теофраста (упор. Boisacq 813). — *vaja* „ловор“ је и код Аромуна (D. 216). Упада у очи, да је овде заједница са Аромунима врло малена. Има ли то посебно значење? Не говори ли и овај факт у прилог тезе Хегове, да су Саракачани од искона Грци?

Тиме је г. Хег завршио технички вокабулар и прешао на азбучни речник, према коме ћемо дати неке опаске особито да би се видело, како грчки елеменат аромунскога говора уско сувиси са оним вокабуларом, с којим располажу Саракачани. Једнаки менталитет обију номада најбоље се овако карактерише.

azvárna „*par terre*“ (p. 159), реч, која се налази и у аром. *azvarna* (упор. Капидан, *Elementul slav*, p. 57), гл. *zvarnāu* = аром. *azvīrnuire*, за које се речи након Мајера, (*Ngr. St.* II 56) криво мисли, да је изс лов. *брана > βράνα*¹). Ја држим да стоји у вези са слов. *изврѣнжѣи*.

urukólakas „вукодлак“ се посве слаже са аром. *urucólac* (D. 222). Акценат, који је исти као и у грчких композита, и *ʒ > u*, говоре зато, да је реч дошла у рум. преко грчкога. Прво *л > р* је ради дисимилације.

С *γrimós* (p. 163) „*présipice*, провалија“, дем. *γrumbīák* сувиси аром. *grem* (D. 102) истог значења.

Са *γrumbul* (p. 164) „*boule*“ је у вези с аром. *grumur* *REW* 3887, што је већ рекао Мајер, *Ngr. St.* III, 20.

Како су саракачанске словенске речи неовисне од аромунских, види се најбоље на *ézvus* (p. 166) < *jazvž* „јазавац“ (Бернекер 277), док код Аром. *azvu* (D. 86). Дакоромуни имају за ову животињу арнаутску реч *vīezure* или турску *borsuk > bursuc* (упор. Бернекер 74). Речи *jazvž* нема данашњи бугарски језик. Док у сарак. речи имамо *е*, дотле у Аромуна *а* без протезе (упор. Барићев *Архив за арб. сѣпарину* и т. д. II, p. 108, 110), т. ј. у грчком је слов. *ја* било замењено са *е* вајда према некоме на жалост непознатоме слов. *(j)ezvž*, који су говорили грчки Словени, док аром. показује, као и грчки, нестанак јотације као и неки македонски слов. говори.

Код *zavrak'azménus* „бедник“ цитира аутор Мајера (*Ngr. Stud.* II, 28), који ову реч доводи грешком у везу са „*serb. savor Falte*“. Ове речи нема Вук. Како би се пак из *sžvor > savor* очекивало у грчком сасвим нешто друго, ваља узети, да је и у јужнослов. језицима морала постојати реч *јсебрак*, *јсебраиѣи* „просјак, просјачити“ (Miklosich p. 406).

¹) Реч је добила *σ-* према *σβῶλος* (*βῶλος*), како исправно примећује Мајер. Побуду је за ту протезу дао слов. консонант *б*, који није могућ у новогрчком на почетку речи.

zirvús „леби, рђав“ (р. 166) = аром. *zervă* (D. 224).

zayár = аром. *zîyar* „ловачки пас“ (D. 224).

zlápja „дивље животиње“ = аром. *zlapî*, пл. *zlachî* (D. 225) зацело није у вези са *злѣ*, како мисли (с питањем) Мајер, *Ngr. St.* II, 29.

kávuras „рак“ (р. 167) = аром. *cauru* (D. 50).

kapáru (р. 169) „капара“ = аром. *cîpară* (D. 58).

kapálu (р. 169) „шешир“ = аром. *cîpelă*.

kapúl'a (р. 169) = аром. *cîpulă* (D. 60) „задњи део коња“.

kástru „град“ = аром. *castru* (D. 50). Је ли посуђено из грчкога или генуина лат. реч у аром.?

k'ili = аром. *chilia* = срп.-хрв. *хелија*.

kukoša (р. 171) „le dedans d'une noix“ = аром. *cucușică* (D. 70).

Грч. *kupí* (р. 171) „стадо, крдо“ = аром. *cupiă* (D. 73).

Грч. *kupriă* (р. 171) „ђубриште“ = аром. *cupriă* (D. 73).

Лат. *корда* (р. 172) „lien d'osier que l'on emploie en construisant les mandria“ = аром. *coarđa* (D. 67) „ограђено место, где овце спавају“. Гледе слов.-маџ. речи упор. Гласник II, р. 284. Семантички је реч интересантна.

kurdél'a пл. (р. 172) „џипеле“ = аром. *curdelia* (D. 73), *curdilar* „папучар“. Да не стоји можда у вези пре са *corduan* REW 2230 и *cundură* = *кундуре* (у Босни) него ли с тал. *cordella*, како мисли Хег према Мајеру, *Ngr. St.* III, 32?

Слов. сарак. реч *kutéts* „кокошињак“ = аром. *cócina* (D. 67), т. ј. Саракачани имају новогрчку словенску туђицу, а Аромуну исту реч с аугментивним слов. наставком *-ina*.

Лат. сарак. реч *gvénda* „реч“ = аром. *cuvenda*; по постању је лат. колективни ном. пл. *conventa* (D. 75).

Лат. *gverta* = аром. *cuvertă* „покрив на чамцу“ (D. 75).

Тал. *kumandarizu* = аром. *cumandă*, *pomen agentis -ar* (D. 71).

Млетачко *kumbárus* „кум“ = аром. *cumbar*, *-ă* (D. 72).

Knav „кунић“ = *cunavi* (D. 72), арн. *kunadje*, *kunavje* (Мајер, *Alb. W.* 214).

Особито ваља забележити глагол *kutsupinu* „пијем помало и полагаано“ (упор. *kutsutróu*) = аром. *kutsubeari*, парт. *kutsubiut* (D. 75), где имадемо слов. реч *кус¹* (која долази поред назалиране *kʷsʷ*, Бернекер 601) новогр. *κοῦτος* „мален“ (упор. *kucōvlasi* = мали Власи, т. ј. Власи из мале Влашке = средње-вековне Акарнаније и Етолије за разлику од Влаха из Велике Влашке, то јест Тесалије). Саракачанска је реч значајна због тога што нема испадања вокала као у адјективу *kt̥sos* „мален“, а аромунска ради тога, што употребљава у поменутој сложеници овај адјектив, а не свој *nīic*, који је латинскога порекла (упор. Пушкар 1067). У аром. је можда још у вези с овим словенским адјективом *суџур* „пањ“ (*butus*, D. 75), ако није испремјештено тал. *zocco* (= у велотском *сауџ* у имену места). У срп.-хрв. долази као име места *Куцул* у Србији (*Ак. Рј.* V, 718), где имамо, а то је врло значајно, румунски постпозитивни члан, ма да ове речи нема у аромунскоме говору. У струмској се области налази село *Куцово*, које је краљ Милутин дао хиландарском пиргу (*Mon. serb.* а. 1302—21, р. 74, 80). Изведено је очито од особнога имена Куц, за који немам потврда, али одговора у погледу значења посвема имену Влаха из свето-стефанскога хрисовуља (р. 31), који се зове *Мукуљ* (з дѣтију).

Тал. *kófa* (р. 173) „cruche à vin“ (р. 173) = *cofă* (D. 67) = срп.-хрв. *кофа* (*Ак. Рј.* V, 148, 2).

krókus „жуманце“ = аром. *croc* (D. 69). Не знам да ли је исто што и *croc* „шафран“ *Boisag* 520.

másturas (р. 176) „мајстор“ = аром. *mastur*, где се види заједничко испадање вокала *i* напрама дакорум. *măiestru* и арн. *mještre*²⁾.

¹⁾ Хег I, р. 187 каже криво „bulg. kuts“. Упор. меглено-рум. *cus*, *Rev. des Études slav.*, III, 67.

²⁾ Упор. мој чланак у *Archivum romanicum*, VIII, 156 сл. бр. 12.

Врло је важно хипокористичко саракачанско име *Mičus* (p. 177) од Δημήτριος, јер се налази у имену епирскога места (аром.) *Aminciu Capidan, Români nomazi*, 29, 31, 44, 49, 51). Док Аромуни зову ово месно име без икакова наставка, а то је и наравно, јер се има допунити *los*, чему је у вулгарном латинитету могло да дође лично име као јукстапозиција, Грци га зову *Metzovo* са словенским адјективним наставком као на пр. *Петрово*. Име дакле апсолутно доказује да су у врло раним временима живели Словени, Саракачани и Аромуни у Епиру. Само место је ваљда било цинцарско-словенско насеље, пре него се прецизирало.

Саракачанско име брда *Mučkel* (p. 177) је очито идентично с именом *Mușcel* у данашњој Влашкој. Потиче од *monticellus* > *muncel* (Пушкар 1126). Промена *n* у *č* > *š* догодила се под уливом истозначне слов. речи *брѣдѣвѣ* > срп.-хрв. *брдашце*.

Тал. реч *murōsa* „љубавница, прилежница“ = аром. *morōza* (D. 137).

m(u)dós (p. 178) „таман, црн“ = аром. *mundó* (D. 139), словенска је реч, како мисли и г. Хег према г. Мајеру, *Ngr. St.* II, p. 41. Изгледа, да је у нашем адјективу мутан < *mqtbnz* (упор. именицу *mqtz* Miklosich, *Et. W.* 188) испао услед дисимилације (упор. такав губитак и у *birbats* „лукав“ p. 179 = аром. *birbantu* D. 39) наставак *-bnz*, у основи да је *qt* био третиран на исти начин као и код цара Константина на пр. тоу *Σφενδοπλόκου* < *Svĕtoplókz* (упор. *Starohrvatska Prosvjeta*, n. s. I, p. 180 § 28).

mūtus (p. 178) „нијем“, пренесено „без боје“, ваља упоредити и са срп.-хрв. *мѹшав* (Ак. *Pj.* VII, 179). Неће бити тал. реч, како г. Хег мисли по Мајеру него влашка, Пушкар 1144.

mutra „образ“ = аром. *mutră*, глаг. *mutrusiri*, парт. *-it* (D. 41).

Турска реч *mulk'ia* (p. 177 = *мѹлк* у Босни) на пр. има исти облик и у аромунском: *mulchia* f. (D. 138).

Грч. глагол *muxlai* (p. 178) „плесивити“ долази у аром. као *muhlă* (именица), *muhlid* (адјектив са суфиксом према *muced* < *muccidus* Пушкар 1113), према томе *muhlid* доказује да је данашњи дакорум. адјектив био познат и код Цинцара; глаг. *-dziri*; *-dzami* (колективна именица).

bandidus (p. 179) „безобразник, бандит“ = аром. *bandi* (D. 37).

batsus „ћушка, шамар“ = аром. *bață* (D. 37). Не ће бити од тал. *battere* као што мисли Хег (према Мајеру, *Ngr. St.*, IV, 59), него ће бити као и срп.-хрв. *ѡѡука* (у Хрватској) оноματοпоетска реч.

Већ у техничкој пастирској терминологији ваљало је инсистирати на томе факту, — тога нажалост не чине ни Хег ни његов критичар Капидан — да сирара, кога Аромуни зову латинском речи *cașar* (Капидан, *Români pomazi*, p. 167), Саракачани зову *băcus*, да и Дакорумуни познају назив *bacŭ*¹⁾ и да македонски Словени имају изведеницу од ове речи *бачило*. Одакле ова дивергенција, ако су Саракачани од искона Румуни, а не Грци?

Слов. реч *belitsa* „овца белог лица“ = аром. *bilița* (Capidan, *Rom. nom.* p. 130).

Интересантна је арнаутска реч *bisalis* „човек тврде вере; који је дао бесу“, где имадемо турски суфикс *-li*.

blets (p. 179) „прса, голотина“ није словенска реч *plešte*, срп.-хрв. *ѡлећа*, како мисли Хег према Мајеру *Ngr. St.* II, p. 70, јер би било неразумљиво грчко *ц* за наше шт, него ова реч стоји у вези с аром. адвербом *blŭionda* „посве покисао“ (D. 42) и упоредити се има с арнаутском речи *bl'endze, p'ense* „трбух“. Последњу реч тумачи Јокл, *Ling.-kulturh. Unters.*, p. 291. мешањем двију млетачких речи *panza* + *spienza* „слезена“, *pantice* „трбух“. Аром. адверб. *blŭionda* је настао тако, да се је одбацио арнаутски дочетак *-ze*, који долази често у арнаутским адвербима (упор. Пекмези, *Alb. Gram.* p. 225).

Турска реч *bôşkus* (p. 42) „индолентан“ = Аром. *bôşcu* (D. 180) садржи грчки адјективни суфикс.

¹⁾ Одатле је по свој прилици цинцарско породично име *Пачу*. Само је *π* према грчком (или боље гркоманском) изговору, према којем је дошло најзад и у Београд.

Код гл. *mačaldū* „жвакати“ (р. 176) чудим се малој нетачности ауторовој, који се овде позива на Мајера, *Ngr. St.*, II, 39, а на том месту нема ове речи. Вокал *u* у *ουυνός* > сарак. *nñós* (р. 181), доказује против Мајера *Ngr. St.* III, 48, да је то румунска реч. Упор. обратно, грчку посуђеницу *pápi* „дед“ < *papús* (р. 184).

dip као допуна негацији је и у аром. (D. 78).

n(u)ftsa „невеста“ (р. 181) = аром. *nifiša* (D. 146).

Лат. реч *skómbli* < *exemplum* (р. 182) = аром. *xombli* (D. 223).

И из речи *ksing* „сланина“ (р. 182) = аром. *usindza* види се, да је иста латинска реч у саракачанском и аром. добила различите облике баш онако као и у новогрчком и румунском. Кад би Саракачани били Румуни од искона, баш би у оваковим случајевима очекивали конзервирање румунских облика.

Слов. реч *paŕdna* „потера“ (р. 182) = аром. *pīyană* (D. 166) < слов. *rogona* или *-ŕa*¹⁾ доказује, да Аромуни добивају и слов. речи кадикад преко Саракачана односно Новогрка.

Млет. реч *palándza* (р. 183) „вага“ = аром. *palandžā* (D. 162).

paŕur (р. 183) „bidon“ = аром. *pīŕur* (D. 167).

Лат. реч *pana* „membrane de l'estomac“ = аром. *pană* (D. 162).

panada (р. 184) „cataracte des yeux“ = аром. *panădă* (D. 162).

pararuna „мак“ = аром. *pīrpirună* (D. 170).

patúna (р. 185) „пéта“ = аром. *pītună* (D. 172).

péna (р. 185) „перо“ није из тал., него из балканскога латинитета: аром. *peană*, арн. *pēnde* < лат. *penna*.

pindiruya (р. 185) „maladie qui siège à l'abdomen“ неће бити под упливом од броја пенте, који не улази у ову болест, од βεντερόυα (Мајер, *Ngr. St.* IV, 17), него под упливом аромунске речи *pīndic*, *-ă* > *pantice*, опет један лингвистички доказ, да су Саракачани живели у симбиози с Аромунима.

Словенска реч код Саракачана *péstruva* (р. 185) „пастрва“ = аром. *péstravă* (D. 165) с истим акцентом као и дакорум *păstrăv* (поред *păstru[n]gă*) опет доказује, колико може бити словенски саракачански елеменат неовисан од аромунскога. Основа је слов. именица **pъstry*, *-ъve*. Замена *y* за танки полувокал је грчка, која долази и код цара Константина (упор. *Starohrvatska Prosujeta*, n. s. I, р. 176 сл.)

Ваља забележити тал. реч *picēta* „serviette“, јер долази у Херцеговини као име православне породице *Пичеџа* (Мостар).

pika (р. 185) „мрља“ = аром. *pică* (D. 165).

pstovl'ăkus (р. 185. сл.) „qui se tient à l'écart des autres, solitaire“ не ће бити домаћа грчка реч, него слов. адјектив, гречизиран, дабоме, с помоћу суфикса *-αχος*, од *pristavl'* (упор. словеначко *pristavlja* „Meierin“, Плетершник, II, 333). Прво је *p* испало ради грчке речи *ὑπιστήν(ν)*.

Врло је важан облик *plimón* „плућа“ < *πνευμόν* (р. 186) 1.) ради тога, што је *υ* испало испред *μ* (упор. I, р. 183) и ради дисимилације (упор. II, р. 201), али нада све 2.) ради тога, што све те појаве имамо у аром. *plimúni* (D. 173) = дакорум. *plāmānă* < *pulmonem* (Пушкар 1344). Мени се све чини, да се не ради о наведеним гласовним појавама, како мисли Хег, него о унакрштавању аромунске и грчке речи, опет један доказ за лингвистичку симбиозу. Чудно је, што Капидан није узео ову реч у своје разматрање, јер би јако говорила за његову тезу.

ptāna (р. 186) „курва“ = аром. *putană* (D. 180). Долази и у Бањој Луци као *ūŭŭara* са измењеним суфиксом према речи *мушкџбара* (упор. *ZfrPh*, XXXVIII, р. 550, бр. 27) или можда пре према турскоме *уџвџара*, које се речи све говоре у Бањој Луци.

pχos (р. 186 сл.) „прах“ = аром. *puh* (D. 178). Према Мајеру *Ngr. St.* II, 52 и то је словенска реч. Томе се мишљењу придружује сада и г. Хег.

Млет. реч *rébilus* (р. 187) „немаран, јадан“ = аром. *rébil*, глаг. *-ipsiri* (D. 180).

¹⁾ Хегово *poiona* је рђаво читање ћирилскога *и*.

Врло је важан грчки адјектив *réndziklus* „одрпан“ од слов. именице *rěsa*¹⁾, јер видимо, да се и словенско *s* после назала соноризира, т. ј. најпре *s > ts*, онда *dz*. Аром. реч *arândza*, на коју г. Хег (из Капидана, *Dacoromania* II, р. 516 [не 525]) упућује, нема никаква посла са саракачанском речи.

ripán (р. 186 и I, 154) „радић“ није из старогрчкога *ῥαφανός*, него је аромунска: *aripani*, пл. *nî* (D. 25), која се говори поред *repă* (D. 180). То је словенска реч *rъpa*, која опет долази и лат. *rapa*. Дочетак *-an* је дошао од унакрштавања словенске и грчке речи.

riya „ligne“ = аром. дакор. *riglă* (D. 180).

*rizina*²⁾ „de grandes pierres enracinées, solidement attachées au sol“ (р. 188), по свој је прилици аром. реч *arîdzîm* (D. 24), пл. *-urî* (упор. други новогрчки облик *ρίζιμα*) „обронак“, изведеница од *areapî* < *rapidus* REW 7054 с помоћу обичног суфикса *-ime*. Како се овакво големо камење налази на обронцима брда, семантички је прелаз (упор. њем. *Frauenzimmer*, ром. *cammarata*) лако разумљив. Губитак ненаглашенога *i* у *arîdzîm* место **aripidzim(i)* је као и у *ronța* од слов. *podbnica* (Капидан, *Elem. slav*, 79).

Млетачка реч *ruvulău* „descendre en courant“ налази се ваљда и у аром. глаголу *aruulsiri* (D. 29) „срушити, срозати“.

rimă (D. 188) „maladie des yeux“ је можда иста реч као и аром. *rimă* (D. 180), неки инсект, који Даламетра поближе неозначаје.

sara (р. 188) „crevasse de montagne“ је такођер аром. реч *șară* < лат. *serra* REW 7861. Гледе промене значења упор. шпањ. *Sierra Nevada* и *Resegone*, име брда у Манџонијевим „Promessi sposi“. Пада у очи замена *s* за аром. *ш* као и у турским речима у новогрчком.

zvólus „груда земље“ (р. 189) = аром. *zvolîu*, *zvalî* (D. 226).

Важно је и *săla* (р. 189) < лат. *sella*, јер, уза све што је то пастирски термин, ипак не показује ни трага аром. речима *șao*, *șauă*.

șîyurus „сигуран“ = аром. *șîyur* (D. 184)..

șkaîazu „узнемирати се“ (р. 190) = аром. *scîntisiri* (D. 184).

șkulău (р. 190) „престати радити“ = аром. *sculusiri* (D. 184).

șpângus (р. 191) „врпца за опанке“ = аром. *spangu* (D. 193).

șkutîra (р. 191) „брига“ можда је девербал од *scuturari* (D. 186) „чистити хаљину“, дрво и т. д.

subed „немир, брига“ = аром. *subie* (D. 199).

stérna (р. 192) „бунар“ = аром. *sternă* (D. 196).

strungl'izu (р. 192) „заврнути“ = аром. *strîngulsiri* (D. 198).

stift (р. 192) „пресушити“ = аром. *stîpsiri* (D. 196).

tumba (р. 193) „4—5 дрвета заједно“ = аром. *tumbă* (D. 211).

tufă (р. 194) „дубун“ = аром. *tufă* (D. 211). Важна реч за ознаку аромунско-саракачанске симбиозе; уп. *Гласн. скоџ. науч. друшћ.*, II, р. 286. за друго значење.

tramba (р. 194) „измена“ = аромун. *trambă* (D. 209). И у турским речима соноризира се консонант после назала, упор. у Босни *џрамџа*, *џрамџиџи*, где је сачуван турски консонант.

čuka „grande pierre verticale“ (р. 195) = аром. *clucă* (D. 63); у македонско-слов. у значењу брда (види горе); одатле *čûkis* пл.

tslónu „слушати“ (р. 195) = аром. *cluliri* (D. 64); у срп.-хрв. добио је овај глагол још објекат *наћулиџи уши*.

čungân „pic à roc“ (р. 195) = аром. *clungan* (D. 64, види горе).

tora (р. 196) „сада“ = аром. *tora* (D. 209).

faîra (р. 196) „храна“ = аром. *fiyură* (D. 90). Значајно је, да у аром. речи није испуштено *γ*. То доказује, да аромунске грчке речи могу бити и независне од саракачанскога говора.

¹⁾ Код Хега штампарска грешка *rasa*, исто као и I, р. 190 „serb. *retsa*“. У последњем имамо опет криво читање ћирилице. Ћирилко с транскрибовао је латиницом у *ts*. Таквих грешака има и у цара Константина (упор. *Starohrvatska Prosvjeta*, и. с. I, р. 193 § 41).

²⁾ *n* место *m* је ради дисимилације, упор. срп.-хрв. *ниџина* за *миџина* = *μυρτός*, *Časopis pro mod. fil.* VII, р. 166 сл.

Аорист *falúrsa* (p. 196) „преварио сам се“ = аром. *filúrsiri* (D. 91).

Значајно је нада све, да и реч *fara* (p. 196) „породица“, за коју се држи, да је лангобардскога порекла, долази код Саракачана исто тако као и код Аромуна и Арнаута. Упор. за германска имена места на Балкану *Anagastum* > *Оноготи* (данас Никшић у Црној Гори). То би био једини стари германизам на Балкану.

farmazónus (p. 196) „хипокрита, оговаратељ“ од франц. *franc maçon* = аром. *farmazon* (D. 90).

fasúl'a (p. 196) = аром. *fisulîa* (D. 92). Одавде дође и срп.-хрв. *ûасуљ*, који успева особито у Тетовском крају, како сам се уверио на пијаци и Скопљу.

fatsa (p. 196) „лице“ је аром. *faṭā*.

fafúts (p. 196) „без зуби“ = аром. *fafütā* (D. 89).

Тал. реч *festa* (p. 196) „свечаност“ = аром. *festa* (D. 90).

flâmburus (p. 197) „застава“ = аром. *flîmburā* < лат. *flammula*, упор. франц. *oriflamme* REW 3350. Гледe *m* > *mb* упор. I, p. 191 и *xambîluma* (p. 198) за *χαμῖλωμα*. Ради *l* > *r* аром. реч не изходи из грчкога, него је грчка из аром.

flivârs (p. 197) „фебруар“ = аром. *flivar* (D. 93). Да и Саракачани имају *flujêra* (п. 197) „фрула“, разумљиво је.

flurî (p. 197) = аром. *flurie* (D. 93) не ће бити и тал. *fiorino*, него ће бити турска реч. Упор. *resmî filuri* у турским аграрним законима за Босну и Херцеговину.

furtûna (p. 197) „невреме“ = аром. *furtuna* (D. 96). Реч је раширена по целом Балкану. У Бањој Луци сам чуо *фурџуџма*.

Тал. реч *frescus* (p. 197) = аром. *freşcu* (D. 93).

frónmus (p. 197) „полаган“ = аром. *fronim, frunimeatā* (D. 94).

ftil (p. 198) „фитиљ“ = аром. *filîu* (D. 94).

hanúmsa (p. 198) „супруга“ = аром. *hanumsa, -si* (D. 108). На турску реч дошао је грчки суфикс *-ισα* (упор. *haramidēs* < тур. *haramî* > аром. *haramî*) и с њиме је ушла у аром. Можда је узрок овоме додавању суфикса турска поседовна заменица за треће лице *-sy, si*.

xuî (p. 199) „manière d'être“ = аром. *hui* (D. 112).

xuzmik'ars (p. 199) „измећар“ = аром. *huzmichiar* (D. 113).

xurjats (p. 199) „сељак“ = аром. *hurjât, -iaşti* (D. 113).

Као додатак наведени су и месеци. Овде ваља прибележити, да је *jîndârs* = аром. *ḡinar* (D. 105), а *alunârs* „јули“ = аром. *alunâr* (D. 12).

Међу презименима Саракачана у Загори ваља истаћи *Arvanîts*. Дакле међу њима има и погрчених Арнаута, управо као што има и поаромуњених (упор. *Гласник Ској. Науч. Др. II*, p. 286). *Dečkas* је очито слов. презиме (упор. буг. *Дечко*). *Gogulus* је опет аромунски назив зидара Гога. *Karavîns* упућује на друго име Аромуна — *Црновунце*. *Kâtsinus* је очито аром. *coaṭin* „црвен“. Али како овај адјектив долази и у обичном саракачанском говору (упор. II, p. 113), не зна се, да ли ово презиме ишта може да говори, кад је реч о постању Саракачана. Забележити ваља и *Valâxus* за *βλάχος* с чудним сварабактичким вокалом, који овде не би очекивали, јер смо горе видели, да се Саракачани сами зову *Vlâhus*.

Међу њиховим крштеним именима ваља истаћи дисимилацију *Gliyors*, која долази и срп.-хрв. код православних *Глигорије*.

Код ових имена ваља нада све истаћи големо обиље хипокористичких деминутивних имена. Од деминутивних суфикса најчешћи је *-ulas*: *Taşulas*, (упор. македонско слов. *Ташко*, *Хаџиџаишковић*, који потиче из Водена), *Jor-ḡulas*, *Ṗodorûlas*, *Janakûlas*, *Kostûlas*, *Koçûlas*, *Markûlas*, *Markulâk's*. *Bûlas* је име од мила за *Χαράλαμπος*. Ја сам чуо код скопских Влаха женско име *Була* за *Παρασχευή*. Исти је суфикс и код женских имена: *Anastula*, *Aritula*, *Aristûla*, *Vasilikûla*, *Kûla*, *Vasûla*, *Vjenula*, *Zoûla*, *Ṗodûla*, *Ṗudûrûla*, *Janûla* = *Jula*, *Lo-pûla*, *Patrula*, *Kostandûla* и т. д. Ово све ваља имати у виду особиту за онај моменат, кад се буду испитивала балканска лична имена на *-ul, -ula*, јер је могуће, да су овај суфикс ширили не само Цинцари него и Саракачани поред

других Грка. У Крку и Рабу имадемо н. пр. *Jorgolo* (упор. мој чланак у *Archivio glottologico ital.*, XXII, § 19), које може да буде грчки деминутив. Чини се да има и слов. дем. суфикса: *Marušu, Rušu* за Марија, упор. наше *Màpyша* (Ак. Рј. VI, 492) и метронимикум *Màpyшић*. Само је наше -уша аугментативно, а саракачанско деминутивно.

Код андронимика ваља истаћи обичај, да се жена зове крштеним именом мужа, само се томе имену дода суфикс *-ina*: *Joryina* = супруга *Joryus*-ова. Исти обичај постоји и код Дакорумуна, који додавају имену супруга лат.-слов. суфикс *-onea* > *oaica* (упор. Ђорђе Паску, *Sufixeile romănesti*, p. 119). Оваков обичај постоји и код Срба хришћана у Мариову, у Прилепском крају, где се н. пр. у песми Марко-Краљевића и жолта Евреина пева: „Што ми седна *Марко Краљевићу*, Во дворови, на мермерна плоча, Се увили (уплаши) *Марко* завалија (жалостиван). — То догледа млада *Марковица*: „Дели-*Марко*, мили мој стопане! (домаћине). (Усмено саопштење Др. В. С. Радовановића.) Такав је обичај и код католика у Травнику (Босна): *Јозиница* је супруга, човека, којему је име *Јозо*. Истакнути ваља, да Саракачани употребљавају за ову функцију и арнаутски суфикс *-eša*: *Θомеša*, супруга човека, којему је име *Θωμάς*. Дакле и овде долази до изражаја хибридикам балкански.

Без сврхе би било, да након ових опажања посебно испитујем Хегову класификацију саракачанских туђица. На неке упозорио је исправно и г. Капидан.

П. Скок.

RÉSUMÉ.

LES SARAKATSANS.

Le présent article de M. P. Skok n'est, en somme, que le compte rendu du livre de M. Hoeg sur les Saracatsans. En suivant d'une façon détaillée cette précieuse étude linguistique d'une tribu nomade grecque, le critique s'attache à en compléter les résultats du point de vue de la balkanistique.

Les nombreux rapprochements avec les Aroumains, Albanais et les Slaves auxquels donnent lieu le vocabulaire et les coutumes saracatsanes lui servent de guide.

Les mots roum. et scr. pour „le fiancé“ *mire* < miles, *hrabar* s'expliquent maintenant par les usages des Saracatsans qui rehaussent le caractère guerrier du mariage en choisissant cinq plus forts pères chargés de tirer aux approches des représentants du fiancé ou de la fiancée. — Leurs contes sur les *Lindis* donnent lieu au rapprochement avec *Ilimi* des Serbes macédoniens.

Une attention toute particulière est consacrée aux parallèles lexicologiques saracatsano-roumaino-albano-slaves: sar. *bušlau* = ar. *abušilari* = scr. *dojabušoliti*; sar. *kal'ora* = ar. *buna varā*; *χumínus* = *avut* = *imučan*; *palavós* cf. scr. *palavorda*; *čupra* = *čupa*; *čuka* = *čuka*, *čumba* < *tumba* + *čuka* ou bien plutôt *τρυμμός* avec *υ* > *ju*; *čumbáu* = *čumati* < *τρυμμά*; *r* < *λ* dans *arvanits* cf. *Arbanas*, *Rabnъ*, arom. *arbines*; *i afindia* „toi“ = *dumnia ta* = *zotnia jote*; *vaj* cf. *vajkati*; *prama* „chose“ — alb. *gā*; *buri* = *poate*; *belitsa* = slav. *bělica* = arom. *belū*; *konguru* = arom. *gangur*; *flamburus* < arom. *flâmbură* etc. Il est impossible de répéter dans ce résumé toutes les coïncidences lexicologiques que le critique a signalées d'après le dictionnaire de Delametra et l'étude de M. Capidan.

Une attention toute spéciale méritent cependant les mots d'origine slave du vocabulaire saracatsan. La question qui se pose ici est celle-ci. Ces mots sont-ils venus chez eux à travers l'aroumain ou directement du slave? Le critique constate de nombreuses indépendances à l'égard de l'élément slave de l'aroumain, comme p. e. dans *markus* < *mrk*, *markal'ondi* < *mrkati*, *gila* < *vila*, *ezvus*, *kutsós* < *kusъ*, employé aussi dans le nom composé *Kuco-Vlasi* = Valaques provenant de la Petite Valachie (= Acarnanie et Etolie), *pestruva* etc. Quelquesfois ce sont, en effet, les Aroumains mêmes qui ont emprunté les mots slaves aux Saracatsans ou aux Grecs,

comme p. e. *calesă* < *galz*, *m(u)dos* = *mundo* < *mṛtṇz* etc. Les slavismes saracatsans sont quelquesfois inconnus aux Aroumains, tels *tsandila* < *čedilo* etc. Tout cela parle en faveur d'une certaine indépendance saracatsane vis-à-vis des Aroumains dans leur symbiose avec les Slaves.

Leur élément latin est beaucoup de fois le même que celui des Grecs modernes. Il n'accuse aucune influence de la part des Aroumains, influence à laquelle il faudrait s'attendre s'ils n'étaient que des Aroumains grécisés: tels p. e. *sāla* en égard de *šao* etc. Ils connaissent même quelques mots latins se rattachant à la terminologie pastorale qu'on ne rencontre nulle part aujourd'hui, tels p. e. *grek'* < **gre-giceum* etc.

Leur élément albanais accuse aussi quelques particularités inconnues aux Aroumains, tel le composé *siguni* < alb. *ši* „pluie“ + *gunε*; *kolombok'* qui contient le suffixe diminutif *-uceus*.

Tout cela a pour l'effet que le critique prend une attitude très favorable envers la thèse de M. Hoeg que les Saracatsans ne sont pas des Aroumains grécisés, mais des Grecs originaires devenus nomades. Cependant M. Hoeg ne semble pas avoir raison quand il prétend que leur langue n'accuse aucune influence aroumaine. La chute de *v* dans *prota* pourrait bien s'expliquer par là. Il en est de même du passage de *e* accentué en *ā* devant *a* ou *e* finaux.

Le nombre extraordinaire de termes pastoraux aroumains de leur vocabulaire s'explique suivant le critique par la symbiose et ne prouve rien en faveur de la thèse apposée de M. Capidan qui soutient par là l'origine aroumaine de ces Grecs.

Le critique, par contre, insiste sur le fait que les Saracatsans se trouvent partout où il y avait autrefois des Slaves remplacés ensuite par les Aroumains. À cet égard, il faut signaler le nom de lieu *Metsovo* = ar. *Aminciū* qui s'explique par l'hypocoristique saracatsan *Mičus* de *Demetrios*. La présence des Slaves y est prouvée par le suffixe possessif slave *-ovo* que l'aroumain ne connaît pas.

Le même sens des expressions telles que *tufa* etc., ou la phonétique déconcertante de quelques appellatifs tels que *plimuni* = *plāmunā* etc. s'explique le mieux par la symbiose des Saracatsans et des Aroumains. Cette symbiose existe même de nos jours et le critique avait l'occasion de l'observer à Vlaške kolibe près de Kajmakčalan. Cette symbiose a eu pour conséquence l'extension des phénomènes phonétiques de *e⁺ o⁺* > *i*, *u* chez les Saracatsans, Aroumains et les Slaves, la syncope des voyelles inaccentuées chez les Saracatsans et les Albanais etc. Grâce à cette symbiose, la langue des Saracatsans commence déjà à accuser la disparition de *cas*, la conservation du vocatif, le *-ε* épithétique comme en scr.: l'anticipation ou la répétition du *cas* régime sous forme du complément pronominal, la reduplication de la terminaison au génitif pluriel; *-ja* pour renforcer la déixe, les adverbes diminutifs (*parakatul'a* = *ovdekarce*); les exclamations *moré* (et *bré*); *tahu plirumena* = *imam videnō*; *ḡandāmi* = *ce (da) jadiš*; la particule *de* servant de renforcer l'impératif etc.

Leur nom même demande une considération spéciale. Le critique rejette l'explication proposée par M. Hoeg et accepte celle de M. Kapidan, admettant en même temps la possibilité de l'expliquer par un composé dont le premier élément serait le nom de lieu *Siraku* et le second le mot turc *kačan* „fuyard“. S'ils s'appellent aux mêmes Βλάχοι, c'est le même cas que celui des Meglénoroumains et ne nous autorise en rien à leur attribuer l'origine aroumaine.

Ayant en vue le fait que les Albanais étaient des pâtres nomades, que les documents serbes connaissent des appellations telles que „bugarski katun“, que la terminologie pastorale des peuples balkaniques, y compris notamment les Roumains et les Slaves, accuse des éléments considérables dus à l'albanais, il faut bien donner raison à Novaković suivant lequel l'expression *vlah* n'avait, dans beaucoup de cas, non pas la valeur ethnographique, mais désignait simplement la situation économique d'une tribu.

La population valaque du moyen-âge se composait de différents éléments ethniques. L'étude de M. Hoeg nous prouve que les Grecs mêmes y prenaient part. Tout cela fait que son travail constitue une précieuse contribution à la balka-

nistique et nous aide quelque peu à mieux comprendre la composition ethnique du nomadisme balkanique.

Voilà les données que le critique croyait utile de souligner tout particulièrement dans cet ample compte rendu que l'étude de M. Hoeg a vraiment mérité. Il est seulement à regretter qu'on n'y trouve pas d'indications plus détaillées sur les questions qui intéressent tout spécialement la balkanistique à savoir: si les Saracatsans font leurs migrations en compagnie avec les Aroumains, s'ils suivent les mêmes routes que ceux-ci etc., et notamment on désirerait des renseignements précis sur l'état des leurs connaissances d'autres langues balkaniques.

Outre cela, le critique a essayé de donner de nouvelles explications des mots que les Saracatsans ont en commun avec les Aroumains ou avec les Slaves, tels *rizina* = aroum. *arīdzīm* < lat. *rapidus* + *-imen*; *kalisa* = ar. *calesā* < slav. *galz* etc., ou bien des termes pastoraux d'origine grecque que les Aroumains ont reçus par l'intermédiaire des Saracatsans, tels *munuh* etc. Il n'a pas non plus négligé de relever quelques traits phonétiques de leur fonds grec, traits que partagent les grécismes slaves et aroumains, tels *argats* = scr. *argatin*; *uvrios* avec *u* pour *ε* de même qu'en (a)roumain et dans le slave macédonien; la disparition de *Θε-* dans le nom de ville *Θεσσαλονίκη* qui s'explique par l'haplologie dans *στη Θε-*; et ensuite le peu de divergences dialectales, fait d'ailleurs très important pour la linguistique générale, car on voit par là que les populations nomades sont bien moins enclines à diversifier le langage que les populations sédentaires ce qu'on peut observer aussi sur le territoire serbocroate où la population štokave, qui s'est étendue aux dépens de la kajkavienne et la čakavienne par des migrations successives, accuse bien moins de divergences dialectales que celles-ci.